

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

RESİM ANASANAT DALI

**ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA POSTER VE KARİKATÜRLERLE
PROPAGANDA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZEL ERENOĞLU

**Tez Danışmanı
PROF. İHSAN DOĞRUSÖZ**

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

RESİM ANASANAT DALI

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA POSTER VE KARİKATÜRLERLE
PROPAGANDA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZEL ERENOĞLU

Tez Danışmanı
PROF. İHSAN DOĞRUSÖZ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Tezel ERENOĞLU tarafından Prof. İhsan DOĞRUSÖZ yönetiminde hazırlanan ve/20.. tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Çanakkale Savaşlarında Poster ve Karikatürlerle Propaganda**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Resim Anasanat Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. İhsan DOĞRUSÖZ
(Danışman)

.....

Prof. Dr. Evren Karayel GÖKKAYA

.....

Doç. Dr. Dalila ÖZBAY

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi :/20..

.....
DOÇ. DR. YENER PAZARCIK
Enstitü Müdürü

..../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Tezel ERENOĞLU

(Tarih) .././20..

TEŞEKKÜR

Görsel propaganda ve savaş konusu ele alınırken bu geniş konuyu Çanakkale Savaşları ile sınırlanmasının en büyük nedeni, adını 18 Mart 1915 Deniz Zaferi ile alan Üniversitemin Güzel Sanatlar Fakültesinin ilk mezunlarından olma onuruna bir de yüksek lisans bitirme tezimin eklenmesiyle daha da yükseleceğine gönülden inanmaktayım. Kuşkusuz Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde öğrenci olup, Gelibolu Tarihi Yarımadası topraklarının hemen karşısında eğitim alma şansı ve onuru içerisinde iken bir başka savaş konusu ve temalarını seçmek, şahsım ve Türk kimliğim adına olanaksızdı. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, Çanakkale Savaşlarını konu olarak seçmiş olmanın sevinci ve haklı gururuyla bu konuyu araştırmak ve kaleme almak özgüvenini de kendimde bulmuş oldum. Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. İhsan DOĞRUSÖZ, lisans öğrenciliği döneminden beri benden yakın ilgisini esirgemeyen hocam sayın Prof. Evren KARAYEL GÖKKAYA'ya ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezel ERENOĞLU
Çanakkale, Ağustos 2022

ÖZET

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA POSTER VE KARİKATÜRLERLE PROPAGANDA

Tezel ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. İhsan DOĞRUSÖZ

19/07/2022, 57

İnsanlık tarihi kadar eski olan propaganda kavramı özellikle taktik propagandanın kullanılmaya başladığı Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde toplumsal kitleleri etki altına alma konusunda güncelliğini koruyan bir ikna etme yöntemidir. Sanayi devrimi ile birlikte silah teknolojisinde gerçekleşen gelişmeler savaşların daha geniş alanlarda yaşanmasına neden olmuştur. Sömürgeci devletlerin yeni enerji ve hammadde kaynaklarına ulaşmak, ticaret yollarına hakim olmak, üretmiş oldukları mallara yeni pazarlar bulabilmek amacıyla silahlanma yarışı içerisinde başlatmış oldukları rekabet, birçok siyasi ve ekonomik nedenler sonucu silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na dahil olan Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf devletlerinin İstanbul'u ele geçirmek amacıyla Çanakkale üzerinden gerçekleştirecekleri tarihin en geniş kapsamlı askeri hareketlerinden birisi ile karşı karşıya kalmıştır. İtilaf devletlerinin Gelibolu Cephesi'nde asker toplamak amacıyla gerçekleştirmiş oldukları propaganda faaliyetleri savaş sırasında da Türk askerinin moral ve motivasyonunu düşürmek amacıyla taktik propaganda araçları ile devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda askeri güç ve teknoloji kadar propagandanın kitleleri etki altına almak amacıyla cephe gerisinde nasıl kullanıldığı Çanakkale Savaşlarında görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi, Osmanlı İmparatorluğu, Propaganda, Afiş, Karikatür

ABSTRACT

PROPAGANDA WITH POSTERS AND CARTOONS IN THE WARS OF ÇANAKKALE

Tezel ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Art Thesis in Painting

Advisor: Prof. İhsan DOĞRUSÖZ

01/15/2020, 57

The concept of propaganda, which is as old as the history of humanity, is a method of persuasion that remains up-to-date in influencing the social masses, especially when evaluated in the historical process from the First World War, when tactical propaganda began to be used, to the present day. The developments in weapon technology with the industrial revolution caused wars to be experienced in wider areas. The competition that the colonial states started in the arms race in order to reach new energy and raw material sources, to dominate the trade routes, to find new markets for the goods they produced, turned into an armed conflict as a result of many political and economic reasons. The Ottoman Empire, which was involved in the First World War on the side of Germany, was faced with one of the most comprehensive military operations in history, which the Entente Powers would carry out through Çanakkale in order to seize Istanbul. Propaganda activities carried out by the Allied Powers to recruit soldiers at the Gallipoli Front continued with tactical propaganda tools in order to lower the morale and motivation of the Turkish soldiers during the war. In the First World War, the use of propaganda behind the front to influence the masses, as well as military power and technology, is seen in the Dardanelles Wars.

Keywords: First World War, Çanakkale Front, Ottoman Empire, Propaganda, Poster, Cartoon

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	
	1
İKİNCİ BÖLÜM	
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI	
	3
2.1. Birinci Dünya Savaşını Hazırlayan Nedenler.....	3
2.2 Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na Katılması.....	5
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
	8
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ÇANAKKALE CEPHESİ	
3.1. Çanakkale Boğazının Tarihteki Yeri ve Önemi.....	8
3.2. Çanakkale Cephesinin Açılması.....	9
3.3. Çanakkale Deniz Savaşları.....	9
3.4. 18 Mart 1915 Çanakkale Boğazı Deniz Savaşı.....	13
3.5. Çanakkale Kara Savaşları.....	15
3.5.1. I. Kirte Muharebesi (28 Nisan 1915).....	18
3.5.2. II. Kirte Muharebesi (6- 8 Mayıs 1915).....	19
3.5.3. III. Kirte Muharebesi (4- 6 Haziran 1915).....	20

3.5.4. Kerevizdere ve Zığındere Muharebeleri (21 Haziran – 13 Temmuz 1915).....	20
3.5.5. I. Anafartalar Muharebesi	21
3.5.6. Conkbayırı Muharebeleri	22
3.5.7. Kireçtepe Muharebeleri	24
3.5.8. II. Anafartalar Muharebesi	24
3.6. Çanakkale Kara Savaşlarının Sonu.....	25
3.7. Çanakkale Savaşlarının Sonuçları ve Önemi.....	25
3.8. Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşlarına Etkisi.....	26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROPAGANDA

PROPAGANDA	28
4.1. Propaganda Kavramı.....	28
4.2. Propagandanın Özellikleri ve Amacı.....	28
4.3. Kaynakları Bakımından Propaganda.....	29
4.3.1. Beyaz Propaganda	29
4.3.2. Gri Propaganda.....	30
4.3.3. Kara Propaganda.....	31
4.4. Uygulama Alanlarına Göre Propaganda.....	31
4.4.1. İç Propaganda	31
4.4.2. Dış Propaganda.....	32
4.5. Konusu Bakımından Propaganda.....	32
4.5.1. Siyasal Propaganda	32
4.5.2. Askeri Propaganda.....	33
4.5.3. Kültürel Propaganda	33
4.5.4. Ekonomik Propaganda	34
4.6. Kullanışı Bakımından Propaganda.....	35
4.6.1. Stratejik ve Taktik Propaganda	35
4.6.2. Takviye Amaçlı Propaganda.....	35
4.6.3. Karşı Propaganda	36

BEŞİNCİ BÖLÜM
SAVAŞTA PROPAGANDA

	37
5.1. Afiş ve Propaganda.....	38
5.1.1. Afiş Nedir?.....	38
5.1.2. Afiş Yoluyla Propaganda	38
5.1.3. Savaşlarda Asker Toplama Afişleri	39
5.1.4. Çanakkale Savaşlarında Afişlerle Propaganda	41
5.2. Afiş ve Propaganda.....	43
5.2.1. Karikatür Nedir?.....	43
5.2.2. Tarihsel Süreçte Karikatür	43
5.2.3. Karikatürlerde Çanakkale Savaşı ve Savaşın Seyrine Olan Etkisi.....	47

ALTINCI BÖLÜM
SONUÇ ve ÖNERİLER

	54
KAYNAKÇA	56
EKLER	I
EK 1. ALMAN İLLÜSTRASYONU-DAS EUROPÄISCHE GLEICHGEWICHT (AVCI, 2015:16).....	I
EK 2. İNGİLİZ İLLÜSTRASYONU – BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (AVCI, 2015:18).....	II
EK 3. İNGİLİZ PROPAGANDA POSTERİ (AVCI, 2015:55).....	III
EK 4. İNGİLİZ PROPAGANDA POSTERİ (AVCI, 2015: 58).....	IV
EK 5. İTİLAFA DEVLETLERİNİN YENİLGİSİNİ TASVİR EDEN OSMANLI KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015:117).....	V
EK 6. İTİLAFA DEVLETLERİNE BAĞLI SÖMÜRGE ASKERLERİ TASVİR EDEN OSMANLI KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015:118).....	VI
EK 7. İTİLAFA DEVLETLERİNE BAĞLI ASKERLERİNİ AĞLARA TAKILAN BALIKLAR OLARAK TASVİR EDEN OSMANLI KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015:108)	VII
ÖZGEÇMİŞ	VIII

SİMGELER VE KISALTMALAR

Anzak

Australian and New Zealand Army Corps

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Şekil 1. Dünya Savaşı – Alman İllüstrasyonu – 1914 (Avcı, 2015: 14).	4
Şekil 2	Goeben'in yer aldığı İngiliz kartpostal: "All Bottled Up" (Avcı, 2015: 20).	6
Şekil 3	Savaş ittifakı – Alman kartpostalı – 1914 (Avcı, 2015: 33).	7
Şekil 4	Çanakkale Boğazının kolayca geçilemeyeceğini betimleyen bir Osmanlı karikatürü, Servet-i Fünun – 1915 (Avcı, 2015: 111).	10
Şekil 5	Nusrat Mayın Gemisinin orijinal fotoğrafı (Yener, 1976), 18 Mart Zaferi Nusret Mayın Gemisi Müzesi, Tarsus (Rotasenin, 2015).	12
Şekil 6	İtilaf Kuvvetleri Komutanları: Roger Keyes, Amiral De Robeck, General Ian Hamilton, Kurmaybaşkanı General Braithwaite (Yener, 1976: 455).	13
Şekil 7	Fransızların Bouvet Zırhlısı'nın Çanakkale'de batışı – 1915, Ressam Diyarbakırlı Tahsin Bey (Haberdergilik, 2020).	14
Şekil 8	İstirahat halindeki sahildeki İngiliz askerleri ve arka planda karaya oturmuş River Cylde Gemisi (Yener, 1976: 470).	17
Şekil 9	8 Ağustos 1915 Muharebesi ardından İtilaf Kuvvetleri siperi (Yener, 1976: 440).	23
Şekil 10	Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ve arkadaşları (Yener, 1976: 413).	27
Şekil 11	Cephe gerisinde kadınların desteğini amaçlayan İngiliz savaş propanganda afişlerine örnekler: Kraliçe Mary'nin Yardımcı Kolordusu "Erkeğin ardındaki, silahın ardındaki kız" (Avcı, 2015: 76), Britanyalı kadınları "Gidin!" Diyor (Avcı, 2015: 74).	39
Şekil 12	Lord Kitchener'ın "Ülkenin Sana İhtiyacı Var!" afişi (Avcı, 2015: 72), asker alma kampanyası için ABD Kara Kuvvetleri tarafından kullanılan Sam Amca posteri – 1917 (Sam Amca, 2020).	40
Şekil 13	Avustralya propaganda posteri: "Avustralya, Britanya'ya 50.000 asker daha gönderme sözü verdi. Bu sözü tutmaya yardım edecek misin?" – 1915 (Avcı, 2015: 79).	41

Şekil 14	Lorenzo Bernini. Abartılı çizimler (Oddonkey, 2022)	44
Şekil 15	Karikatürize resimlerden örnekler (Kollwitz ve Grosz, 2022)	45
Şekil 16	Gurnica Guernica'nın "Holigan Uyarlama" Karikatür eseri (Şenyapılı, 2003: 98).	46
Şekil 17	Saul Steinberg'in bir karikatürü (Kleon, 2022).	47
Şekil 18	Çanakkale'de Türk Uçaklarından Anzak siperlerine atılan propaganda kağıtları (Milliyet, 2022).	48
Şekil 19	İngiliz askerlerini cephedeki siper savaşını tasvir eden İngiliz karikatürü (Avcı, 2015: 150), İngilizlerin Bozcaada ve Gökçeada'yı işgalini tasvir eden Osmanlı karikatürü -1915 (Avcı, 2015: 94).	49
Şekil 20	İtilaf devletlerinin kara ve deniz savaşlarında Karagöz Dergisinde alaycı bir üslupla tasvirleri (Avcı, 2015: 95-96).	50
Şekil 21	Çanakkale Boğazındaki denizaltı savaşları ile Nusrat Mayın Gemisinin dökmüş olduğu mayınların Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 98-99).	50
Şekil 22	Karagöz ve Hacivat düşmanı püskürtürken Karagöz Dergisinde tasviri (Avcı, 2015: 215).	52
Şekil 23	Yenilgiye uğrayan itilaf devletlerinin aslan postu giymiş eşek biçiminde Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 216-217).	52
Şekil 24	Karagöz ve Hacivat'ın "kikirik" tabiriyle düşman askerlerinin cesetlerini denize doğru fırlatması biçiminde Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 213).	53

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanları ikna etme yöntemlerinden birisi olan propaganda, özellikle insanlık tarihinin en büyük savaşıyla birlikte farklı bir kavrama dönüşmüştür. Yeni savaş dönemiyle birlikte mücadelenin sadece muharebe meydanlarında askerler ile yapılamayacağı, cephe gerisinde de sivillerin desteği ile top yekûn mücadelenin önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda ulus devletler askerlerin ve halkların moral ve motivasyonu yüksek tutmak için karşılıklı görsel ve yazılı propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Tarihsel sonuçları göz önüne alındığında Birinci Dünya Savaşı'nın ve Dünya Harp Tarihinin en önemli mücadelelerinden birisi Çanakkale Savaşları'dır. Savaş öncesi yapılan askeri hazırlıklarla İtilaf devletlerinin dünya harp tarihindeki en yüksek atış gücüne sahip kara ve deniz unsurlarıyla birlikte savaş süresince top yekûn saldırılarına buna karşı Türk Subay ve askerlerinin kahramanca mücadelesiyle yaşanan kanlı muharebeler ve tarihi sonuçları ile Çanakkale Savaşları tarihçilerin ve araştırmacıların ele alması gereken en önemli tarihi olaylardan birisidir. Darülfünun Müderrislerinden İsmail Hakkı Bey bunu şöyle açıklamaktadır: “Çanakkale Müdafaası yapılmış ve kazanılmıştır. Lakin vazife yalnız askerler ve kumandanlar için bitmiştir. Bizim için bitmemiştir. Başlamamıştır bile! Herkes bilsin ki burada kanlarını akıtanlar hep bu tarih hep bu namus ve fazilet tarihi için öldüler. Onların kan borcunu ödemek lazımdır... Şairler destanlarını yapsınlar, ressamlar levhalarını çizsinler, heykeltıraşlar abidelerini ortaya koysunlar, sağ kalanlar da rahmet okusunlar” (Bilgin, 2003:1).

İngiliz Devleti İstanbul'u ele geçirmek amacıyla, Gelibolu cephesini Çanakkale Boğazı'ndan yüksek silah gücüyle donatılmış İtilaf Devletleri Donanmasıyla geçemeyeceğini anlayınca, cephenin kara unsurları ile desteklenecek bir harekât ile genişletilmesi amacıyla sömürgelerinden getirmiş olduğu askerler ile Avusturalya ve Yeni Zelanda milletlerinden oluşan Anzak (Australian and New Zealand Army Corps) birlikleriyle desteklenen Büyük Britanya ordusuyla saldırıya geçmiştir. Türkler için meşru bir savunma hareketi olan bu savaş, İtilaf Devletleri içinse istila, katliam, işgal ve bunun sonucunda elde edecekleri bir sömürü hareketi olarak tarihteki yerini almıştır.

Bu çalışma kapsamında söz konusu savaş ortamında her iki tarafın da savaşan askerlerin moralini üst seviyede tutmak ve özellikle cephe gerisindeki halkı politikaları doğrultusunda yönlendirebilmek için kullanmış oldukları psikolojik savaş ve propaganda taktikleri ele alınmıştır. Bu konular göz önüne alındığından yazılı ve görsel propaganda araçlarının, Çanakkale Savaşlarının tarihsel sürecinde cephedeki askerler ve halk üzerindeki etkileri ve önemi incelenerek propagandanın savaşlardaki etkileri irdelenmiştir.

Öngörülen bu hedef ve amaçlara ulaşılabilme için özellikler Birinci Dünya Savaşı ile önem kazanmış olan kamuoyu oluşturma bakımından önemli olan cephe gerisindeki propaganda faaliyetleri detaylı olarak araştırılmıştır. Ön plana çıkan propaganda faaliyetlerinden özellikle cepheye asker toplamak için kullanılan afişler ile deniz ve kara savaşları sırasında her iki tarafın da yaygın olarak kullanmış olduğu karikatürler üzerinde durulmuştur. Saptanan bulgulara göre sözü edilen bu afiş ve karikatürlerin savaş sürecinde asker ve halk üzerindeki etkileri ile savaşın sonucuna olan yansımaları da irdelenmiştir. Ayrıca genellikle mizah amaçlı olarak kullanılan karikatür sanatının savaş sırasında yaşanan dönemin özelliklerini ve savaşın etkilerini de içererek tarihi görsel bir belgeye nasıl dönüştüğü de saptanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İnsanlık tarihinin ilk dünya savaşı olan Birinci Dünya Savaşı kapsamında bu savaşa neden olan temel gelişmeler ve savaşa zemin hazırlayan etkenler bu bölümde sırasıyla ele alınacaktır.

2.1. Birinci Dünya Savaşını Hazırlayan Nedenler

18. yüzyılda buharla çalışan makinelerin bulunuşu ve 19. yüzyılda yeni icatların etkisiyle üretimde olan artışla birlikte Avrupa'da hızlı bir sermaye birikimi ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi, İngiltere'de başlamış ve ekonomik alanda Avrupa'nın gelişmesini sağlamıştır. Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri ise monarşi rejimlerinin yıkılmaya başlamasına öte yandan da bağımsızlık hareketlerinin gelişmesine sebep olmuştur.

Sanayi devrimi ile batı dünyası zenginleşmiştir. 1830 ile 1860 yılları arasında İngiltere'de madencilik alanındaki gelişmeler kömür üretimini arttırmıştır. Demir ve çelik talebinin karşılanması ile demiryolu, kanal, köprü ve benzeri alanlardaki inşaatlarda artış görülmüştür. Ulaşım olanaklarının gelişmesi mesafeleri kısaltılmıştır. 19. yüzyıl başlarında dokuma, kömür, demir ve makine imalatında batıda üstün bir konumda yer alan İngiltere, Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'daki önemli aktörlerinden birisi haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya da sanayi ve iktisadi gücünü hızla arttırarak ekonomik alanda Avrupa'daki diğer devletlere göre önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ürettiği mallara yeni pazarlar bulmak ve dolayısıyla üretimini daha da arttırmak için yeni doğal kaynaklar arayan Almanya, denizlere üstünlük sağlamak yolunda Alman donanmasını için de büyük bütçe ayırmıştır.

İngilizlerin 1900'lerin başında savaş gemileri inşası alanında göstermiş olduğu gelişmeler Almanlar ve İngilizler arasında donanma gemileri inşası ve özellikle

silahlanma üretiminde de her alanda olduğu gibi rekabetin ön planda olduğunu göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi silahlanma yarışı sonucunda Avrupa'da askeri harcamalar artmıştır.

Almanya'nın yeni pazarlara ve doğal kaynaklara ulaşma çabası sonucunda Avrupa'da diğer devletlerde tepkiler oluşmaya başlamıştır. Avrupa'da bir yanda Almanya ve diğer yanda İngiltere öncülüğünde bloklar oluşmuştur. Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'dan oluşan İttifak Devletlerine karşı, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan İtilaf Devletleri ile Avrupa devletleri iki ayrı bloğa ayrılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Dünya Savaşı – Alman İllüstrasyonu – 1914 (Avcı, 2015: 14).

1800'lü yılların sonlarına doğru oluşan toprak kayıpları ile birlikte ekonomik ve mali sıkıntılar yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramamıştır. Avrupa'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının nasıl paylaşılacağına söz edilmeye başlanmıştır. Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerinin esas sebebi, Osmanlı topraklarındaki ham madde kaynakları, ürün

alanlarının genişliği ile Afrika, Ortadoğu ve Asya'ya giden yollara hakim olmak düşünceydi.

Sanayi devrimi ile ekonomik güçlerini arttıran Avrupalı Devletler sömürgelerin paylaşımı konusunda her ne kadar rekabet içerisinde görünse de, Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal ederek topraklarını paylaşmak ve tarih sahnesinden silmek amacıyla ortak hareket etmişlerdir.

Avrupa'da büyük güçlerin arasındaki gerilimin şiddetlendiği bir ortamda, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliht Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmüştür. Tarihte hiçbir politik suikast Veliht Ferdinand'ın öldürülmesi kadar önemli sonuçlar doğurmamış ve bu saldırı Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan ilk kıvılcım olarak tarihe geçmiştir (Yener, 1976).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliht suikastinin ardından savaş hızlı bir şekilde gelişmiştir. 23 Temmuz 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'a vermiş olduğu ultimatomu, 28 Temmuz 1914'teki savaş ilanı izlemiştir. Rusya'nın seferberlik gerçekleştirmesini, Almanya'nın 1 Ağustos 1914 tarihinde Rusya'ya, 3 Ağustos 1914 tarihinde Fransa'ya savaş ilanı izlemiştir. Nihayetinde 4 Ağustos 1914 günü İngiltere Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Avrupalı devletlerin sömürge altına alamadıkları tek ülke Osmanlı İmparatorluğu idi. Büyük devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının yansımaları Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülmüştür. Fransa Ortadoğu'da ticari alanda faaliyetlerini sürdürürken bölgedeki Hıristiyanların önderliği peşindeydi. İngilizler Hindistan'a yerleşerek bölgeye bağlanan ticaret yollarını kontrol altına alabilmek için Ortadoğu bölgesinde Arap şeyhleri ile İngiliz çıkarları doğrultusunda işbirliği şeklinde politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Ruslar ise sıcak denizlere inme düşünceyi ile hareket ederek Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki

Ortodoksları kendi himayelerinde almak ve bölgedeki hâkimiyetlerini arttırmayı amaçlamışlardır.

Çanakkale Harekâtının öncesinde genel durum; Almanların Goeben ve Breslav isimli zırhlı gemileri, İngiliz donanmasından kurtulmak için 11 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'na girerek İstanbul'a ulaştılar. Bu olay karşısında İngilizlerin dutumu protesto ederek gemilerin iadesi istemesi üzerine, Osmanlı İmparatorluğu gemileri Almanlardan satın aldığı açıklanmış ve iade talebini reddetmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Goeben'in yer aldığı İngiliz kartpostal: "All Bottled Up" (Avcı, 2015: 20).

Alman Amiral Souchon idaresindeki Osmanlı donanması Karadeniz'e açılarak 29 Ekim 1914'te Odessa, Sivastopol ve Novorossisk limanlarına saldırmıştır. Burada Ruslara ait savaş ve ticaret gemileri batırılarak büyük maddi hasar verilmiştir. Bu olay sonrasında Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmuştur. 1 Kasım 1914'te önce Rusya ardından 5 Kasım 1914'te İngiltere ve Fransa Devletleri de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu da 12 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine karşı savaş ilan etmiştir (Engin ve Albayrak, 2016). Böylelikle Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan ittifakı fiilen ilan edilmiş oldu (Şekil 3).

Şekil 3. Savaş ittifakı – Alman kartpostalı – 1914 (Avcı, 2015: 33).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ÇANAKKALE CEPHESİ

Her günü başka bir cehennem olan, kan ve barut kokan Çanakkale Savaşları, geleceğin terazisinde hesaplanması gereken tarihi olaydır. Türkler için meşru bir savunma hareketi olan bu savaş batılılar için istila, katliam ve işgal, bunun sonucunda elde edecekleri bir sömürü hareketi olarak tarihe geçmiştir.

3.1. Çanakkale Boğazının Tarihteki Yeri ve Önemi

1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesinin ardından stratejik bir öneme sahip olma düşüncesinden yola çıkarılarak Çanakkale Boğazı'nın ve eşzamanlı olarak İstanbul'un da savunulması gerektiği gerçeği ile yine Fatih Sultan Mehmet tarafından Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde Rumeli yakasında Kilitbahir ve Anadolu Yakası'nda Kale-i Sultaniye adları verilen iki kale inşa ettirilmiştir. 1464 yılında Venediklilerin yapmış oldukları saldırılar inşa ettirilen o kaleler sayesinde onlar adına başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Engin ve Albayrak, 2016: 28).

Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırılan Rumeli kıyısında Seddülbahir ve Anadolu kıyısında Kumkale Kaleleri tarihsel süreç içerisinde boğazın savunulmasında önemli roller oynamıştır. III. Selim döneminde Çanakkale Boğazı'nın kaleler haricinde topçu tabyalarıyla da takviye edilmesi düşüncesiyle Seddülbahir ve Kilitbahir Kaleleri arasında ve Boğazın Marmara Denizi'ne yakın bölgeleri ile Gelibolu civarlarına çeşitli tabyalar inşa edilmiştir (Engin ve Albayrak, 2016: 29).

1877 ve 1878 gerçekleşen Osmanlı ve Rus savaşından sonra Sultan II. Abdülhamit döneminde Çanakkale Boğazı'nın savunmasına destek vermek amacıyla daha önce inşaa edilenlere takviye olarak Çanakkale Boğazı kıyılarında Mecidiye, Hamidiye, Mesudiye, Namazgah, Yıldız, Ertuğrul ve Orhaniye tabyaları yaptırılmıştır (Engin ve Albayrak, 2016: 30).

3.2. Çanakkale Cephesinin Açılması

1914 yılının Aralık ayı sonlarına doğru İngiltere'de Savaş Konseyi Sekreteri Yarbay Hankey'in hazırladığı raporda, İtilaf Devletleri açısından Avrupa'da durumun çıkmaza girdiği ve ordu kuvvetlerinin ilerleyişinin durduğu belirtilmektedir. Yarbay Hankey söz konusu raporunda, bu durumun içinden çıkılabilmesi için yeni cephelerin açılmasının düşünüp düşünmediğini gündeme getirmiştir. Bu noktada, Türkiye ile Balkanlar üzerinden yeni bir hareket önerilmektedir (Yener, 1976: 387).

Rus orduları Başkomutanı Grand Dük Nicolas ise İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener'a İngiltere Büyükelçisi aracılığı ile bir mesaj göndermiştir. Söz konusu bu mesajda, Türk kuvvetlerinin Kafkasya'dan geri çekilmelerini sağlayacak bir biçimde İngiltere'nin denizden veya karadan Türkler'e karşı geniş bir cephe hareketinin mümkün olup olmadığı konusunda Londra'ya görüş sormuştur (Yener, 1976: 389).

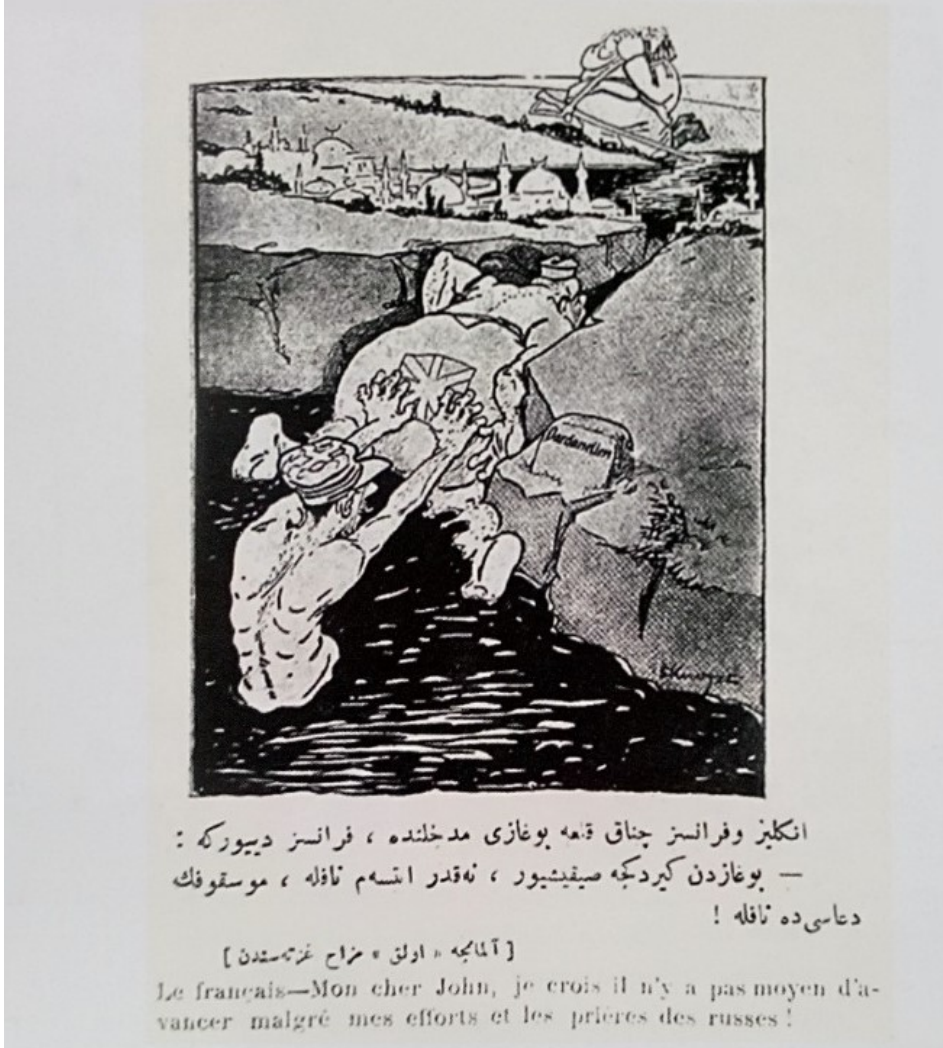
13 Ocak 1915'de Londra'da yapılan Savaş Konseyi görüşmelerinde tüm bu gelişmeler tartışılmıştır. İstanbul'un ele geçirilmesi amacıyla Gelibolu Yarımadasını hedef alan bir deniz hareketi için hazırlıklar yapılması kararı verilmiştir (Yener, 1976: 389).

3.3. Çanakkale Deniz Savaşları

Londra'da Savaş Konseyi tarafından Çanakkale Harekatı ile ilgili kararın alınmasının ardından İtilaf Devletleri Çanakkale Cephesi'nin ilk hareketi olarak dünya harp tarihinde görülen en büyük donanma ile savaşa hazırlanmışlardır. İtilaf Devletlerinin donanması Akdeniz'de o güne kadar görülmemiş en büyük deniz kuvvetiydi.

İngilizlerin deniz gücünde 14 zırhlının yanı sıra 2 yarı dretnot, Lord Nelson, Agamemnon, Inflexible ve Queen Elizabeth gemileri yer almaktaydı. Bunun yanında Fransızların Deniz Kuvvetleri'nde ise Amiral Guepratte komutasında 4 zırhlı ve diğer yardımcı gemiler bulunmaktaydı.

İngilizlerin Savaş planına göre donanma gemilerinin yüksek atış kabiliyetine sahip 15 inç ve 12 inçlik topları Türklerin karadaki silahlarına büyük üstünlük sağlayacaktı. Dolayısıyla İtilaf Devletleri donanması Türk topçusunun atış menziline girmeden kıyıdaki tabyaların tümünü ateş altına alacak ve Çanakkale Boğazı'nı doğrudan geçerek Marmara Denizi'ne ulaşılacaktı (Şekil 4).

Şekil 4. Çanakkale Boğazının kolayca geçilemeyeceğini betimleyen bir Osmanlı karikatürü, Servet-i Fünun – 1915 (Avcı, 2015: 111).

Amiral Carden komutasındaki İtilaf Devletleri donanması 3 filoya ayrıldılar: İlk filo Agamemnon, Queen Elizabeth, Inflexible; ikinci filo Vengeance, Albion, Cornwallis,

Irresistible, Triumph; üçüncü filo ise Suffren, Bouvet, Charlemagne, Gaulois savaş gemilerinden oluşmaktaydı.

19 Şubat 1915'te sabah ilk bombardıman ile başlayan harekâta akşam üzerine kadar Türk topçusunun karşılık vermemesi üzerine Vengeance, Cornwallis ve Suffren zırhlıları kıyı hattına daha da yaklaşmışlardır. Gemilerinin atış menziline girmeleri ile birlikte Türk Topçu bataryalarından yapılan atışlar üzerine itilaf donanmasını geri çekilme emri verilmiştir. İtilaf donanması komutanları ilk gün yaptıkları harekâta başarılı olamadıklarını görmüşlerdir.

25 Şubat 1915'te öğle vaktine doğru taarruza geçen itilaf devletleri donanmasının Seddülbahir ve Kumkale bölgelerine gerçekleştirdiği yoğun bombardıman neticesinde Türk Kuvvetleri geri çekilmiş ve mevzilerde bulunan toplar ve mühimmat tahrip edilmiştir.

İtilaf Devletleri donanmasının Türk bataryalarını üstünü sağlayabilmesi için Çanakkale Boğazı'na kesinlikle girilmesi gerekiyordu. Bu konuda en büyük engel oluşturulan mayın hatları olup gerekli mayın tarama çalışmaları da yapılamıyordu. Boğaza Türk güçleri tarafından yerleştirilen ışıldaklar sayesinde geceleri mayın aramaya gelen İtilaf Devletlerine ait mayın tarama tekneleri karşılaştıkları yoğun ateş ile geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Türk kuvvetlerine ait Yüzbaşı Hakkı Bey ve Yüzbaşı Nazmi Bey komutasındaki Nusrat Mayın gemisi 7-8 Mart 1915 gecesini İtilaf Donanmasının manevra alanı olarak kullandığı Erenköy koyuna 26 adet mayın döşemiştir (Şekil 5). Bu stratejik hamle daha sonra 18 Mart 1915'te tarihinde iki savaş gemisinin batmasına sebep olacak olan ve itilaf donanmasına büyük zarar vererek Çanakkale muharebelerinin dönüm noktalarından birisi olarak tarihe geçecektir.

Şekil 5. Nusrat Mayın Gemisinin orijinal fotoğrafı (Yener, 1976), 18 Mart Zaferi Nusret Mayın Gemisi Müzesi, Tarsus (Rotasenin, 2015).

Türk Kuvvetleri'nin beklenmeyen bu direnişi karşısında harekât süresinin uzaması İtilaf Devletleri komutanı Amiral Carden'in moralini ve sağlık durumunu etkilemiştir. 17 Mart 1915'te tarihinde Amiral De Robeck, Amiral Carden'in yerine göreve getirilmiştir (Yener, 1976: 398). İngiliz Kara Birliklerinin Komutanlığına atanan General Hamilton da aynı tarihlerde Çanakkale'ye gelmiştir. Amiral De Robeck Başkanlığında Queen Elizabeth savaş gemisinde İtiraf Kuvvetleri'nin komutanlarının katılımı ile gerçekleşen toplantıda, 18 Mart 1915'te üslü büyük harekâta başlanmasına karar verilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. İtilaf Kuvvetleri Komutanları: Roger Keyes, Amiral De Robeck, General Ian Hamilton, Kurmaybaşkanı General Braithwaite (Yener, 1976: 455).

3.4. 18 Mart 1915 Çanakkale Boğazı Deniz Savaşı

İtilaf Devletleri Donanması Amiral De Robeck Komutasında yeniden düzenlenerek üç filoya ayrılmıştır. Birinci filoda İngiliz gemileri Queen Elizabeth, Agamemnon, Inflexible ve Lord Nelson bulunmaktaydı. İkinci filoda Fransız gemileri Suffren, Bouvet, Charlemagne, Gaulois ile İngiliz gemileri Triumph ve Prince George yer almaktaydı. Üçüncü filoda ise İngiliz gemileri Ocean, Vengeance, Albion, Cornwallis, Irresistible, Canopus, Swiftsure ve Majestic olmak üzere toplam 18 savaş gemisi ile hareket gerçekleştirilecekti (Engin ve Albayrak, 2016: 48).

18 Mart 1915'te üst Saat 10.30 da boğaza giren İtilaf donanmasına ait 10 savaş gemisi her ne kadar Türk topçusunun ateşi altında kalsalar da, 6 inçlik toplar bu zırhlara büyük zarar vermediğinden dolayı ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir. Saat 11.30 da ilk filoya ait gemilerden Queen Elizabeth boğazın iki yakasındaki kaleleri hedef alırken

Agamemnon, Lord Nelson ve Inflexible gemileri ise Kilitbahirde bulunan topçu tabyalarını ateş altına almışlardır (Yener, 1976: 401).

Anadolu Hamidiye, Rumeli Mecidiye, Namazgah, Çimenlik ve Dardanos tabyalarını bombardıman altına alan İtilaf donanmasının saat 12:00'da kıyıya yakın mesafeye girmesi ile birlikte Türk tabyalarından karşı ateş başlamış, Gaulois ve Suffren gemileri hasar almışlardır. Amiral De Robeck Fransız gemilerini geri çekmek kararı almıştır. Üçüncü filodaki İngiliz gemilerini taarruza geçirmeye karar vermiştir Bu arada ikinci filodaki gemilerin geri çekildiği esnada Nusrat Mayın gemisinin döşemiş olduğu mayınlar nedeniyle Fransız Bouvet Zırhlısı büyük bir hasar almış ve kısa zamanda sulara gömülmüştür (Şekil 7). Gemi Komutanı Albay Rapeot ve 639 mürettebat yaşamlarını yitirdiler (Yener, 1976: 404). Saat 16:00'da İngiliz Zırhlısı Irresistible mayına çarpma sonucu yan yatmıştır. Amiral De Robeck Hasar alan Irresistible Zırhlısına yardım etmesi için gönderdiği Ocean Zırhlısı da Seyit Onbaşı'nın kaldırdığı 215 kiloluk top mermisi ile Rumeli Mecidiye tabyasından yapılan ateş sonucu isabet alarak sürüklendiği Erenköy açıklarında mayına çarparak batmıştır.

Şekil 7. Fransızların Bouvet Zırhlısı'nın Çanakkale'de batışı – 1915, Ressam Diyarbakırlı Tahsin Bey (Haberdergiler, 2020).

İngiliz General Hamilton 18 Mart 1915'te yaşanan Boğaz Savaşı'nı günlüğüne şu cümlelerle kaydetmiştir: “İrresistible, Ocean ve Bouvet battı! Diyorlar ki; Bouvet banyoya fırlatılmış bir fincan tabağının kayarak batışı gibi denizde kaybolmuş... Beceriksiz diplomatların telkinleriyle, yaşlı Türk devleti bıçakla kesilmiş gibi ikiye bölünüp dağılıverecek... Bir zamanlar harp gemilerimiz tarafından zorlanınca hemen geçiliverileceği sanılan Çanakkale Boğazı'nda neticenin nasıl hasıl olacağını en yakın bir mücadele ile tespit ettim” (Gençcan, 1915: 25).

İtilaf donanmasının 18 Mart 1915'te gerçekleştirdiği Deniz Harekatı, 3 savaş gemisinin batması ve 3 zırhlının ağır hasar alarak saf dışı kalması ve tüm filolarının Çanakkale Boğazından geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazı'nı denizden geçme girişimi Türk topçusunun Zaferi ile sona ermiştir. Çanakkale Boğazı'nda kazanılan bu zafer Balkan Savaşları yenilgisi ile Türk ordusunun üzerine çöken matemi kaldırmış ve Çanakkale Kara Savaşları öncesi Türk ordusunun moral ve inancını geri getirmiştir.

3.5. Çanakkale Kara Savaşları

18 Mart 1915'te tarihinde Çanakkale Boğaz Harekatı'nda yenilgiye uğrayan İtilaf Devletleri Gelibolu Yarımadası'nın güneyinden başlayacak olan donanma destekli kara harekatı planı yapmışlardır. Çanakkale Harekatı'ndan önce Mısır'da savaşa hazırlanan Yeni Zelanda ve Avustralya askerlerinden oluşan Anzak birliklerinin komutanı Korgeneral Birdwood Çanakkale'de başarıya ulaşılması için kara kuvvetlerinin desteğinin kaçınılmaz olduğunu bildiren bir rapor hazırlamıştır. Mısır'da savaşa hazırlanan Anzak birlikleri General Sir Ian Hamilton komutasında Çanakkale'ye getirildiler.

İtilaf Devletlerinin harekât planına göre Gelibolu Yarımadası'nın güneyinden Birlikler karaya çıkartılacak, Çanakkale Boğazı'na hâkim noktalar işgal edilecek, tabyalar etkisiz hale getirilecek deniz mayınlardan temizlenecek ve itilaf donanmasının güvenli bir şekilde boğazdan geçişi sağlanacaktı.

Kara savaşları öncesi Türk Ordusunda da Gelibolu Bölgesi'nin savunulması için hazırlıklar başlamıştır. 5. Ordu kurularak komutasına Alman General Liman von Sanders getirilmiştir. Saros Körfezi kuzeyinden Çanakkale'nin güneyine kadar kıyı hattı 5. Ordu ve ona baēlı tümenlerle savunacaktır (Engin ve Albayrak, 2016: 64).

5. Ordu komutanı Liman von Sanders 25 Mart 1915'te tarihinde Gelibolu'ya karargahını kurdu. Gelibolu bölgesinde savunulması için tümenler üç bölgede sonuçlandırılmıştır: 3. ve 11. tümenler Anadolu Yakasına, 5. ve 7. tümenler Bolayır Bölgesine, 9. ve 19. tümenler ise Kocaçimentepe ve Alçitepe Bölgelerine yerleştirilmiştir (Özdaē, 2017: 310).

İngiliz General Hamilton komutasındaki İtilaf Devletleri ordusu 29. tümen ve Deniz Tümeni 28000 asker, Avustralya ve Yeni Zelanda karma Tümeni 30000 asker, Fransızlar 1. Müstemleke Tümeni 17000 asker olmak üzere toplam 75000 kişilik kuvvet ile çıkarma harekatı için toplanmışlardır (Engin ve Albayrak, 2016: 67).

İtilaf devletlerinin Gelibolu Kara Harekatı 25 Nisan 1915'te tarihinde başlamıştır. İtilaf Kuvvetleri Türk birliklerinin bölgeye çekmek için Saros Körfezi, Beşike Limanı ve Kumkale bölgelerine gösteri çıkarmaları yaptılar. Gelibolu Harekatı'nda ana çıkartma bölgelerinden birisi Gelibolu Yarımadasının en güneyinde bulunan Seddülbahir Bölgesiydi. İngiliz birlikleri Morto Koyu, Ertuērul Koyu, Tekke Koyu, İkiz Koyu ve Pınarıçi Koyu olmak üzere 5 noktada çıkarma yaptılar (Engin ve Albayrak, 2016: 76).

İngilizler Ertuērul koyuna çıkarma yapmadan önce bölgeyi yoğun bombardıman altına aldılar plana göre River Clyde isimli gemide bulunan askerler çıkarma yapacak ve donanma atışları ile tahrip olmuş Türk mevzilerinden herhangi bir direnişle karşılaşmadan kolayca geçerek Seddülbahir Bölgesini ele geçireceklerdi (Şekil 8). Türk mevzilerini terk edildiēi düşüncesi ile River Clyde Gemisi kıyıya yanaştı ve filikaların denize girmesi ile birlikte Türk mevzilerinden açılan yoğun ateş sonucu İngilizler ancak 200'e yakın askerle

kıyıya çıkabildiler. Geride çok sayıda ölü ve yaralı bırakarak saf dışı kaldılar (Êngin ve Albayrak, 2016: 78).

Şekil 8. İstirahat halindeki sahildeki İngiliz askerleri ve arka planda karaya oturmuş River Cylde Gemisi (Yener, 1976: 470).

Kabatepeden Conk Bayırı ve Kocaçimen Tepesine kadar olan bölgeyi hedef alan General Birdwood komutasındaki Anzak Kolordusu Arıburnu Bölgesine çıkarma yapmıştır. Çıkarma Bölgesinde Türk Kuvvetleri 27. alay ile savunma yapacaktı. Sabah 07:00'ye kadar süren muharebeler sonucu kanlı sırttan yüksek sırta kadar olan hat Anzakların eline geçmiştir. Anzakların bu ilerleyişine karşı Albay Şefik Bey komutasındaki 27. alay 2 tabur halinde taarruza başlamıştır.

Arıburnu Bölgesine çıkarma yapıldığı haberini Bigalı Köyünde alan 19. Tümen Komutanı Yarbey Mustafa Kemal Bey Kocaçimene hareket etmiştir Mustafa Kemal Bey

komutasındaki 57. Alay, düşman saldırısı ile zor durumda olan 27. Alay'a takviye kuvvet olarak yetişerek kanlı sırt bölgesinde Anzakları geri çekilmek zorunda bıraktılar.

25 Nisan 1915 muharebelerinde ortaya çıkan sonuç; 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'in yanlış stratejiler içeren savunma planı ile sevk ve idaredeki başarısızlığına rağmen özellikle 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in Arıburnu çıkarmasına olan müdahalesi, muharebenin Türk ordusu lehine dönmesine ve Mustafa Kemal Bey'in tarih sahnesine çıkmasına sebep olmuştur.

3.5.1. I. Kirte Muharebesi (28 Nisan 1915)

25 Nisan 1915'te tarihindeki çıkarmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine İtilaf Kuvvetleri Alçıtepe'nin hedef alındığı bir planın ardından Fransızların da destek verdiği 17500 kişilik kuvvet ve donanma topçusunun atış desteğiyle 28 Nisan 1915'te tarihinde muharebeye başlamışlardır (Engin ve Albayrak, 2016: 102).

Türk ordusu 9. tümen komutanı Ali Sami Bey idaresinde 5. ve 7. Tümenlerden gelen takviye birliklerle birlikte 20. Alay, 25. Alay ve 26. Alay ile bir savunma hattı oluşturmuşlardır. Öğleden sonra saat 15:00'e kadar İtilaf kuvvetlerinin üstünlüğü ile devam eden muharebe, Binbaşı Mahmut Sabri Bey'in bölüğü ile yaptığı karşı müdahale ve destek olarak bölgeye intikal eden 19. Alay'ın iki taburunun taarruzun sonucu Fransız ve İngiliz Kuvvetleri geri püskürtülmüştür.

Seddülbahir Cephesi'nde 1 ve 4 Mayıs 1915 tarihleri arasında Türk Kuvvetleri tarafından taarruzlar düzenlenmiştir. Gece yapılan taarruzlar yeterli plan ve hazırlıktan uzak olduğu için 7. Tümen ve 9. Tümenine bağlı birliklerle 15. Tümen ağır kayıplar vermiştir (Engin ve Albayrak, 2016: 106).

3.5.2. II. Kirte Muharebesi (6- 8 Mayıs 1915)

İngiliz ve Fransız kuvvetlerine takviye olarak 5000 kişilik Anzak birlikleri ile birlikte 42000 kişilik asker gücüyle Seddülbahir Cephesine genel bir taarruz planı içerisinde olan İtilaf Kuvvetleri, 6 Mayıs 1915'te Savaş gemilerinden yapılan bombardıman desteği ile Alçıtepe'yi hedef alacak şekilde taarruza geçmişlerdir.

Türk kuvvetleri 7. ve 9. Tümenlere bağlı Alaylar ve takviye Kuvvetleri ile itilaf kuvvetlerinin ilerlemesini durmuşlardır. 7-8 Mayıs 1915 tarihlerinde İngiliz Fransız ve Anzak birliklerinin tekrarlamış olduğu taarruzlar Türk Kuvvetleri karşısında etkili olamamıştır. İtilaf Kuvvetleri yalnızca 83 rakımlı Tepeyi ele geçirebilmişlerdir (Engin ve Albayrak, 2016: 107).

II. Kirte Muharebesi Sonucunda Türk ordusunun kaybı 2000 askerdir. Buna karşın İtilaf Kuvvetleri büyük çapta gerçekleştirdikleri taarruzlara rağmen Alçıtepe'ye ancak 3 kilometre kadar yaklaşabilmişlerdi ve 6500 asker kaybetmişlerdir.

Türk kuvvetlerine bağlı Muâvenet-i Milliye Toprpidosu 13 Mayıs 1915'te Morto Koyu'nda İngiliz Zırhlısı Goliathi'ni torpilleyerek batırmıştır. 25 Mayıs 1915'te Alman U-21 denizaltısının Arıburnu açıklarında İngiliz savaş gemisi Triumph'u batırması onucunda Bu durumun kendi savaş gemileri için tehlike oluşturduğunu gören İtilaf donanması tümü ile geri çekilmiştir. Donanmanın geri çekilmesi donanma topçusunun desteği ile hareket eden itilaf Kuvvetleri'nde moral kaybına neden olduğu gibi Türk mevzilerinin muharebelere yoğun bombardımana maruz kalmasını azaltmıştır

3.5.3. III. Kirte Muharebesi (4- 6 Haziran 1915)

İtilaf Kuvvetleri gerçekleştirdiği taarruzlardan sonuç alamayınca İngiliz ve Fransız askerlerinden oluşan 30000 kişilik kuvvet ile 4 Haziran 1915 sabahı muharebeye başlamışlardır. Yoğun bombardıman altına alınan Türk Menzilleri daha sonra karşı taarruz ve süngü hücumları ile İtilaf Kuvvetlerini durdurmuştur. 5-6 Haziran 1915'te devam eden kanlı muharebeler sonucu İtilaf devletlerinden 7500 kayıp, Türk kuvvetlerinden ise 3000 şehit olmak üzere toplam yaklaşık 10 bin kayıp oluşmuştur.

3.5.4. Kerevizdere ve Zığındere Muharebeleri (21 Haziran – 13 Temmuz 1915)

İtilaf kuvvetlerinin yeni planı genel taarruzlar yerine Kerevizdere ve Zığındere bölgelerini hedef alarak Türk kuvvetlerinin savunma hattını birden çok noktada aşmaktır. Donanma topçusunun atışlarıyla yerle bir olan Türk mevzilerine İtilaf Kuvvetleri tarafından yapılan taarruzlar ve karşı taarruzlarla Çanakkale Kara Savaşlarının en kanlı muharebeleri yaşanmıştır. Birinci Kerevizdere Muharebesinde İtilaf Kuvvetlerinden 3500 asker, Türk Kuvvetleri ise şehit ve yaralı olmak üzere toplam 6000 asker kaybı olmuştur. Zığındere Muharebeleri şehit ve yaralı kaybı Türk Kuvvetlerinde 16000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 12 ve 13 Temmuz 1915 tarihleri arasında gerçekleşen İkinci Kerevizdere Muharebelerinde ise iki günde İtilaf Kuvvetlerinin 4000 civarında olan kaybına karşılık Türk Kuvvetlerinin kaybı yaklaşık 10000 askerdi.

İtilaf güçleri Seddülbahir cephesindeki muharebelerde Türk kuvvetlerinin savunma hattının ilerisine geçemeyeceklerini anlamışlardı. Türk Ordusunu Gelibolu Yarımadasının kuzeyinden kuşatarak Anafartalar bölgesinde cepheyi genişletmek İtilaf Devletlerinin yeni planı olmuştur (Engin ve Albayrak, 2016: 113).

3.5.5. I. Anafartalar Muharebesi

Seddülbahir cephesindeki harekâtın olumsuzlukla sonuçlanması İtilaf Kuvvetleri Komutanı General Hamilton ve Anzak Birlikleri Komutanı General Birdwood'u yeni bir plana yönetmiştir. Toplamda 150000 askere ulaşacak kuvvetlerle Gelibolu Yarımadası'nın en güneyinden başlayarak yarımadanın en kuzey noktası olan Anafartalar Bölgesi'ne kadar geniş bir alanda taarruzların gerçekleştirilmesi planlanıyordu.

Liman von Sanders komutasındaki 5. Ordu Çanakkale Boğazı'nın Anadolu Yakası'nda ve Saros bölgesinde 3'er Tümen ile savunma hattı oluşturacaktı. Seddülbahir Bölgesindeki Türk kuvvetlerinin Anafartalar bölgesini takviye etmesini engellemek ve Anafartalar çıkartmasını perdelemek için İngilizler tarafından 6 Ağustos 1915 tarihinde yoğun bir bombardımanı ile taarruz başlatılmıştır. Karşılıklı taarruzla geçen ilk gün taraflar birbirine üstünlük sağlayamamıştır. 7 Ağustos 1915 sabahı taarruza geçen İngilizlerin amacı Türk kuvvetlerinin arabamı cephesine destek göndermesini engellemektir. Meydana gelen muharebede İngilizlerin kaybı 1500 asker olmuştur.

Arıburnu bölgesinde yaklaşık 37000 askere ulaşan Anzak Kuvvetleri 6 Ağustos 1915'te bombardıman altındaki Türk mevzilerine karşı taarruza geçmişlerdir. Yoğun top atışları ile tahrip olan Türk mevzilerinde gerçekleşen muharebe sonunda Kanlısirt Bölgesi kuvvetlerinin eline geçmiştir (Engin ve Albayrak, 2016: 147).

6 ve 9 Ağustos 1915 tarihlerinde 4 gün süren Kanlısirt muharebeleri boyunca Türk kuvvetlerinin kaybı 7000 asker Anzak kuvvetlerinin kaybı ise 1700 askerdir.

Anafartalar Grup Komutanlığı altında birleştirilen bölgelerdeki Türk Kuvvetlerinin komutasına 8 Ağustos 1915'te Mustafa Kemal Bey getirilmiştir. General Liman von Sanders Conk Bayırı'ndan Suvla'ya kadar tüm cephelerin komutasını Mustafa Kemal Bey'e devretmiştir.

İtilaf Kuvvetleri 6 ve 7 Ağustos 1915 tarihinde 11. İngiliz Tümeni ve 10. İrlanda Tümeninden oluşan toplam 25000 kişilik asker ile Anafartalar Bölgesine çıkartma yapmışlardır. 6 Ağustos 1915'te Bursa Jandarma Taburu İngiliz tümenin ilerleyişini durdurmuştur. 7 Ağustos 1915'te İrlanda Tümeninin desteğiyle Sofratepe ve Karakol Dağı'nda İngiliz kuvvetlerinin ilerleyişi devam etmiştir. 9 Ağustos 1915'te 12. Tümen ile harekete geçen Türk Kuvvetleri, 34. ve 35. Alaylarının destek taarruzları İngiliz kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Kireçtepe bölgesinde ise 12. Tümenin 3. Bölük Asker takviyesi ile birlikte Gelibolu Jandarma Taburu İtilaf kuvvetlerinin ilerleyişini durdurmuştur.

9 Ağustos 1915'te kadar süren 1. Anafartalar muharebeleri sonunda İtilaf kuvvetlerinin Suvla Harekâtı kesin başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türk Kuvvetleri başta Kireçtepe olmak üzere Anafartalar Sırtı İsmailoğlu Tepeye hâkim olmuşlardır.

3.5.6. Conkbayırı Muharebeleri

İtilaf Kuvvetleri Arıburnu kuzeyinden Kocaçimen, Conkbayırı ve Düztepe hattını ele geçirerek Arıburnu bölgesindeki Türk Kuvvetlerinin direnişini kırmak ve Çanakkale Boğazı'na ulaşarak Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde bağlanan yolları kontrol altına almak hedefindeydi.

19. Tümen komutanı Mustafa Kemal Bey, İtilaf kuvvetlerinin Conkbayırı ile alakalı taarruz planına karşı 5. Tümene bağlı 14. Alay 1. Taburu ve 2. Bölük askerlerini bölgeye sevk etmiştir. 6-9 Ağustos 1915 tarihleri arasında devam eden Conkbayırı muharebelerinde 261 rakımlı tepe ve Conkbayırı, İtilaf Kuvvetlerinin eline geçse de 9 Ağustos 1915'te ki muharebelerde Conkbayırı ve Kocaçimen Tepe hattı Türk ordusunun başarılı mücadelesi ile İtilaf Kuvvetlerinden geri almıştır (Şekil 9).

Şekil 9. 8 Ağustos 1915 Muharebesi ardından İtilaf Kuvvetleri siperi (Yener, 1976: 440).

Mustafa Kemal Bey, 10 Ağustos 1915 tarihinde baskın tarzında süngü hücumu ile Conkbayırı'na taarruz planı yapmıştır. 10 Ağustos 1915'te saat 04.30 da başlayan süngü taarruzu Türk Kuvvetleri ile İtilaf Kuvvetleri arasında geçen en kanlı muharebe olmuştur. General Baldwin başta olmak üzere İngilizler ağır kayıplar vermiştir. İngiliz gemilerinden yapılan bombardıman esnasında göğsüne şarapnel parçası isabet eden Mustafa Kemal Bey'in cebindeki saat parçalanmıştır. İşte bu cep saati kazanılan zaferin hatırası olarak Mustafa Kemal Bey tarafından General Liman von Sanders'a hediye edilmiştir. 23. ve 24. Türk Alayları Conkbayırı taarruz hattının sağ tarafındaki İtilaf güçlerine karşı üstünlük sağlarken, sol tarafındaki 28. Alay Şahinsirt bölgesinde itiraf kuvvetlerini yoğun makineli tüfek atışı ve Topçu bombardımanı neticesinde çok sayıda kayıp verilmiştir (Engin ve Albayrak, 2016: 167).

3.5.7. Kireçtepe Muharebeleri

Anafartalar bölgesinde ilerleyen İtilaf Kuvvetleri donanma topçu desteği ile Kireçtepe'yi ele geçirmek amacıyla 15 Ağustos 1915'te taarruza geçmişlerdir. Özellikle bölgede bulunan Aslantepe'deki muharebelerde İngilizler ve Türkler zaman zaman birbirlerine üstünlük sağlamış olsalar da Yüzbaşı Kadri Bey komutasındaki Gelibolu Jandarma Taburu ve Türk Birlikleri Aslantepe'yi geri almışlardır. Yaşanan muharebeler esnasında Türk tarafının kaybı 1700 asker olup Gelibolu Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Kadri Bey şehit olmuştur (Engin ve Albayrak, 2016: 169).

3.5.8. II. Anafartalar Muharebesi

İtilaf Kuvvetleri Anafartalar bölgesinde 30000 kişilik askerle yeni bir harekât planı yapmışlardı. Plana göre İsmailoğlu Tepe ve Bombatepe ele geçirilecek ve Arıburnu cephesi solundaki Anzak birlikleri ile irtibata geçilecekti.

Anafartalar grup komutanı Albay Mustafa Kemal Bey 21 Ağustos 1915'te başlayan İtilaf Kuvvetleri taarruzuna karşın bölgedeki birliklerin takviye etmiştir. II Anafarta Muharebesi 8000 kayıp ile İtilaf Kuvvetlerinin bir taarruzda en çok kayıp verdiği muharebe olarak tarihe geçmiştir. Buna karşın Türk kuvvetlerinin kaybı yaklaşık 3000 kişidir.

3.6. Çanakkale Kara Savaşlarının Sonu

25 Nisan 1915'te Arıburnu çıkartması ile başlayan kara savaşları 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasında gerçekleşen Arıburnu, Anafartalar ve Conkbayırı Muharebeleri ile sona ermiştir. Mayıs ayı içerisinde sahil hattında sıkışıp kalan İtilaf Kuvvetlerine yapılan taarruzlar Türk Ordusunda da çok sayıda kayba neden olmuştur. Ağustos ayına kadar mevzi muharebeleri, bomba tarzları ve siper muharebeleri şeklinde süren kara savaşları; 6 10 Ağustos 1915 tarihlerinde Kocaçimen-Conkbayırı bölgesindeki kanlı muharebelerde Başta Albay Mustafa Kemal olmak üzere Türk subay ve askerlerinin kahramanca mücadelesi sonucunda Türk Ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu zafer sonucu Albay Mustafa Kemal “ Anafartalar Kahramanı” ünvanı ile Türk tarihine adını yazdırmıştır.

Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinde Eylül ayında başlayarak siper muharebeleri şeklinde devam eden mücadeleler Aralık ayının gelmesi ile birlikte İtilaf devletlerinin Gelibolu Yarımadası'ndan tahliye çalışmalarına dönüşmüştür. 3-9 Ocak 1916'da Seddülbahir'deki son İtilaf kuvvetinin ayrılmasıyla 12 ay süren Çanakkale Savaşları sona ermiştir.

Çanakkale'de yaklaşık 1 yıl süren muharebeler sonunda İtilaf Devletleri olarak İngilizler 8 savaş gemisi veya kruvazör, 5 muhrip, 5 denizaltı ile 205000 asker, Fransızlar 3 savaş gemisi veya kruvazör, 2 muhrip, 5 denizaltı, 3 mayın gemisi ile 47000 askeri kayıp olarak geride bırakmışlardır. Türk Ordusu ise şehit, yaralı ve hasta olmak üzere toplam 253000 asker kaybıyla muharebeleri tamamlamıştır (Gençcan, 1993: 143).

3.7. Çanakkale Savaşlarının Sonuçları ve Önemi

Çanakkale Savaşları modern silah ve teçhizatlar ile donatılmış yüksek atış kabiliyetine sahip donanma gemileri desteği ile güçlendirilen İngiliz ve Fransız ordularının gerçekleştirdiği tarihinin en kapsamlı harekâtların adresi olarak tarihteki yerini almıştır.

Balkan Savaşları yenilgisi ile moral gücünü kaybetmiş olan Türk ordusunun Çanakkale'de kazandığı zafer subay ve askerlerin özgüvenini tekrar yerine getirmiştir

Kurtuluş Savaşı'nda zafer ile çıkılması da Çanakkale'de yeniden kazanılan moral gücü ve özgüven sayesinde gerçekleştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın iki yıl daha uzamasına neden olan Çanakkale Savaşları yenilgiye uğrayan İngiltere ve Fransa'nın askeri ve siyasi itibarla sarsarak sömürgelerinde bağımsızlık hareketlerinin başlamasına yol açmıştır.

İtilaf kuvvetlerinin boğazlardan geçme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması Rusya'ya askeri yardım ulaştırılamamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda ilk darbeyi Çanakkale'de alan emperyalizm, Rusya'da yaşanan ekonomik ve siyasi buhranlar sonucu 1917 Rus İhtilali gerçekleşerek emperyalizme karşı ikinci cephe açılmıştır. Bu durum Kurtuluş Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin Anadolu topraklarını paylaşmak Planlarında yer alan Rus ordusu ile Türk ordusunun savaşma durumunu da ortadan kaldırmıştır.

Doğu ve batı medeniyetlerinin yetişmiş yüzlerce eğitilmiş Türk Vatan evladının Çanakkale muharebelerinde cepheye savaşmaya girmesi, aydın bir neslin yitip gitmesine neden olarak ülkemizin geleceği ve gelişmesi yönünde ayrı bir yara oluşturmuştur.

3.8. Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşlarına Etkisi

Çanakkale Savaşlarının Türk milleti açısından en büyük kazanımı Mustafa Kemal Bey olmuştur. Özellikle Kara Savaşları'nda Anafartalar cephesinde yapmış olduğu sevk ve idare ile Mustafa Kemal Bey İtilaf kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Elde edilen zafer ile tarihe “Anafartalar Kahramanı” olarak adını yazdıran Albay Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı öncesi Türk milletinin kurtarıcısı olarak Çanakkale'de doğmuş ve tarih sahnesine çıkmıştır (Şekil 10).

23 Nisan 1915'te birliğine taarruzu değil ölmeyi emrederek inanç ve azmi Türk milletine işaret eden Mustafa Kemal, Çanakkale'de yaşamlarını yitiren Anzak askerlerinin

annelerine hitap ettiği sözleri ile de tüm dünyanın saygı ve hayranlığını kazanan büyük bir lider olmuştur.

Mustafa Kemal'in Çanakkale zaferindeki tarihi etkisini, muhabere yapmış olduğu İngilizler de kabul etmişlerdir. Çanakkale harekâtının Baş savunucularından İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill 1920'de yayınladığı “Dünya Krizi” Kitabının Çanakkale ile ilgili bölümde Mustafa Kemal'den İngilizlerin planlarını boşa çıkaran kader adamı olarak bahsetmiştir (Görgülü, 2015: 85).

Şekil 10. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ve arkadaşları (Yener, 1976: 413).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROPAGANDA

4.1. Propaganda Kavramı

Bir fikir ya da düşünceyi yayma anlamını içeren propaganda sözcüğü, Latince’de “propagare” fiilinden gelmektedir. Tarihin ilk çağlarından başlayarak günümüze kadar belirli konularda insanlar bazen sözle bazen de belirli araçlar yardımıyla birbirlerini ikna etme çabası içindedir. Tarihsel süreç içerisinde kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle birlikte propaganda daha geniş kitlelere ulaşmış ve toplumlar üzerindeki gücü ve etkisi daha çok artmıştır (Çalı ve Karaca, 2018: 14).

Propaganda toplumun düşünce ve davranışlarını etkilemek amacıyla yapılan bir girişimdir. propagandanın önemli bir iletişim yöntemi olmasının nedeni, insanların belirli bir ortak gayeye birleştirmesi ve belirli davranışları benimsemesini amaç edilmesidir.

Günümüzde başta internet olmak üzere kullanılan kitle iletişim araçları küresel dünyada mesafeleri ortadan kaldırdığı gibi, propagandanın da daha geniş kitleleri daha hızlı etkisi altına almasına neden olmuştur.

4.2. Propagandanın Özellikleri ve Amacı

Belirli bir plan ve amaç doğrultusunda hareket eden propagandacılar, amaçları doğrultusunda faaliyetlerine yön vererek itleri etkilemek ve ikna etmek çabası içindedirler.

Konuşmak ve dinlemek gibi kavramlar propagandaya uygun değildir. Propagandacı hedef kitlenin mesajlarını yorumlamasına veya değiştirmesine izin vermez. Tek yönlü iletişimin hakim olduğu propagandada diyaloga asla yer yoktur.

Propagandanın amacına ulaşabilmesi için kitle üzerinde hakimiyet kurulması gerekmektedir. Bir iletişim sürecinin propaganda olarak anlamlandırılabilmesi için

propagandacı belirlemiş olduğu fikirleri bir kampanya içerisinde kitlelere sunmalıdır. Kitleyi hedeflenen amaç etrafında toplayarak arzulanın düşünceinin egemen kılınması sağlanmalıdır.

Propaganda da en önemli amaç ikna etmektir. Bu amaç doğrultusunda propagandacı etik kurallara bağlı olmaksızın ikna yöntemine başvurulabilir. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle kurmuş olduğu “Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı” ikna tekniklerinde yalan ve abartıya oldukça fazla yer vermiştir. Burada amaç Alman halkının Nazi yönetimine karşı başkaldırmasını önlemektir. Bakanlığın başındaki Goebbels'in yalana başvurarak yapmış olduğu faaliyetler sonucunda propaganda kavramı günümüzde bile yalanlardan oluşan bir kavram olarak toplumların algısında yerini almıştır.

4.3. Kaynakları Bakımından Propaganda

4.3.1. Beyaz Propaganda

Propaganda canın amacı kaynağı görünür ve güvenilir göstermekle birlikte ortaya koymak çözüm yolundan başka bir yolun olmadığı kitle tarafından düşürülmesinin sağlayarak propagandacının tarafına çekmesi beyaz propagandadır (Çalı ve Karaca, 2018: 77).

Haber programları, filmler, radyolar, törenler, müzikler, spor karşılaşmaları, semboller ve görsel simgeler gibi birçok alanda beyaz propaganda faaliyetleri görülmektedir. Parti amblemlerinde yer alan semboller ile bütünleşen selamlama şekilleri ve uluslararası turnuvalarda ülkelerin karşılıklı mesajlaşma şekilleri de beyaz propaganda faaliyetlerindedir (Çalı ve Karaca, 2018: 78).

Günümüzde beyaz propaganda kamu diplomasisinde halkla ilişkiler çalışmaları olarak uluslararası ilişkilerde ülkelerin kullandığı bir yöntem dönüşmüştür. dünya savaşlarında ülkeler arası ilişkilerdeki sert güç yerine, modern zamanda siyasi, ekonomik, kültürel ve teknolojik alanlarda ülkelerin birbirlerine güç gösterilerinde bulunması,

yumuşak gücün beyaz propaganda faaliyeti olarak kamu diplomasisi şekline dönüştüğünü göstermektedir.

4.3.2. Gri Propaganda

Kaynağı resmi olarak belirli ve görünür olmayan propaganda çeşididir. Gri propaganda amacı, her türlü çelişkili durumu kullanarak çelişki olmasa bile varmış gibi gösteren faaliyet içerisinde zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktır.

Sun Tzu'nun Milattan öncesi yazılan "Savaş Sanatı" kitabında askeri taktiklerden bahsederek birbirleri ile mücadele eden ülkeler için karşı tarafın önem verdiği şeyleri gözden düşürülmesi, liderlerin başarılarının küçük gösterilerek altın gözünde küçük düşmelerini sağlamak, halkın içerisindeki uyuşmazlık ve kavgalardan yararlanılarak işbirlikçilerden faydalanılması, geleneklerin gülünç hale getirilmesi önerileri doğrudan olmasa da gri propaganda olarak görülebilir (Çalı ve Karaca, 2018: 81).

Gri propaganda faaliyetlerinin yalan ya da iftira olup olmadığı veya doğruluğu kanıtlanamaz. Bireyler üzerinde propaganda hissi oluşturmasının ve hedef kitlede olumlu karşılanmasının nedeni gri Propaganda kaynağının belirsiz olmasıdır (Çalı ve Karaca, 2018: 82).

Gri propagandacılarla mücadele edilmesinin zor olmasının sebebi propaganda faaliyetinin sinsice ve görünmeden yapılmaya çalışılmasıdır. Çeşitli medya kanalları, siyasi partiler, reklam şirketleri belirlenen bir amaç hedefinde birçok ülke ve örgüt tarafından maddi veya manevi olarak gizliden desteklenerek gri propaganda faaliyetlerinde aktif olarak kullanılmaktadırlar (Çalı ve Karaca, 2018: 85).

4.3.3. Kara Propaganda

Kara propagandada amaç hedef alınan tarafı aşağılama, küçümseme, kötüleme ve yerme faaliyetleri karalamaktır. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken kaynak, resmi olarak belirsizdir ve gizli tutulur. Kaynağın ortaya çıkması hedef kitle üzerinde kara propaganda faaliyetinin etkisini kaybetmesine, düşmanca duyguların meydana çıkmasına neden olur ve propagandacı için durum tersine döner.

Savaşlarda kamuoyu üzerinde etkili olabilmek için etik olmayan her türlü yöntem propaganda faaliyetlerinde kullanılmıştır. Arthur Pronsonby, “Savaş zamanında hile ile insanların aklına nefret zehri aşılamak, gerçekten yaşamı kaybetmekten daha büyük bir kötülüktür. İnsan ruhunun kirlenmesi insan bedeninin yıkımından daha kötüdür” ifadeleri ile kara propagandanın özgür düşünceye karşı olması, kitleleri biçimlendirmesi ve aldatıcı etkisine işaret etmektedir.

4.4. Uygulama Alanlarına Göre Propaganda

4.4.1. İç Propaganda

Kitleleri etkilemek için simge, slogan ve işaretlerin özellikle medya ve basın aracılığıyla etkin olarak yürütüldüğü faaliyetler iç propaganda türüdür.

Özellikle savaş dönemlerinde; Almanya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya gibi ülkeler halklarının moral gücünü yüksek tutmak ve dış güçlerden psikolojik olarak etkilenmemesi için ulusal iç propagandaya önem vermişlerdir.

Siyaset, ekonomi, kültür, spor, müzik, fotoğraflar, afişler, reklamlar ve internet vasıtasıyla ülkelerin kendi içerisinde iç kitleyi hedef alarak yürüttüğü faaliyetler iç propaganda faaliyetlerini oluşturmaktadır.

4.4.2. Dış Propaganda

Ülkelerin uluslararası alanda kendilerini güçlü göstermek ve iyi tanıtmak için sürdürdükleri faaliyetler dış propaganda türüdür. Uluslararası diplomasi ve büyükelçilikler aracılığıyla uluslararası alanda ülkeler kendilerini ön plana çıkarma faaliyeti içerisindedirler.

Dış propaganda faaliyetlerine destek sağlayan kuruluşların, ülkeleri tarafından tanınmış olması ve ülkelerin dış politika ile ilgili yasa faaliyetler içerisinde bulunması gerekmektedir. Türkiye örneği olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı ve Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü gibi kurumlar Türkiye'nin dış propaganda faaliyetlerine destek sağlamaktadırlar.

4.5. Konusu Bakımından Propaganda

4.5.1. Siyasal Propaganda

Ülke liderlerini ve siyasetçileri iktidarı kazanma, sürdürme ve geniş kitlelerin düşünce ve davranışlarını etkilemek yönündeki faaliyetleri siyasal propagandadır. Lenin ve Hitler gibi liderlerin kitlelerin fikirlerini etki altına almak için ve kendi düşüncelerini kitlelere benimsetme faaliyetlerinde propagandayı etkin olarak kullandıkları görülmüştür.

Tarihin çeşitli dönemlerinde iktidar sahiplerinin halkları etkileme çabası içerisinde olduğu paralar, heykeller ve anıtlar gibi alanlarda da görülmektedir. Kralın ihtişamını plana çıkarma amacıyla inşa edilen Mısır piramitleri, Roma İmparatoru Sezar'ın iyi bir hitabete sahip olduğu için politik propagandayı ustaca kullanması tarihteki siyasal propaganda araçlarının örneklerindedir.

Yakın tarihte Komünizmin beni sevmesi için Sovyetler Birliği'nin yaptığı siyasal propagandalar, Adolf Hitler'in Nazi propagandaları, Mussolini yönetimindeki faşizm

propagandaları ve günümüzde Amerikalı siyasetçilerin seçim dönemlerinde halkı etkilemek için düzenledikleri bağış kampanyaları gibi faaliyetler siyasal propaganda örnekleridir (Çalı ve Karaca, 2018: 97).

3.5.2. Askeri Propaganda

Askeri mücadele içerisindeki tarafların birbirlerinin halklarını hedef olarak yürütmüş oldukları her türlü silahsız faaliyet psikolojik savaş olarak görülmektedir. Askeri propaganda da amaç karşı kitlenin oraya gücünü zayıflatmak veya yok etmektir.

Geçmiş tarihe bakıldığında Yunan mitolojisindeki Truva Atı efsanesi ilk askeri propaganda örneklerinden birisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda orduyu motive eden ve karşı tarafı etkilemeye çalışan mehter takımı, Fransız komutan Napolyon'u İngilizlerin küçümsemek maksatlı kısa boylu olarak resmettirmesi, Amerikan sinemasında Amerikan ordusunun ön plana çıkartan sinema yapımları, Birinci Dünya Savaşı'nda kartpostallarda Osmanlı Devleti'nin küçük çocuk olarak resmettirilmesi şeklindeki örnekler askeri propaganda faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Türk ordusunun düzenli olarak gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar silah gücü ön plana çıkartılarak gerçekleştirilen askeri propaganda faaliyetleridir.

3.5.3. Kültürel Propaganda

Mevcut bir kültürün başka bir kültürü hedef aldığı kültür içerisinde etkilemek için gerçekleştirdiği faaliyetler kültürel propagandadır. Yapılan faaliyetler bilim ve sanat ile alakalı olduğu için kitleler açısından en rahatsız edici propaganda türüdür.

Türkiye'de Osmanlı dönemine uzanan süreçte açılmış olan Robert Koleji, Saint Joseph Lisesi ve Amerikan Koleji gibi yabancı okullar kendi ülkelerinin kültürleri doğrultusunda faaliyet göstermektedirler.

Fransa'da kurulan Fransız Kültür Merkezi, Fransız sanat, kültür ve modasının tüm dünyaya yayılması için faaliyet göstermektedir. İngiltere ile ilgili faaliyet gösteren “Kraliyet Asya Cemiyeti” ve “British Council” Kuruluşlarının temel amacı olan İngilizcenin tüm dünyada yaygınlaşması örneği de etkili kültürel propagandanın en önemli örneklerindedir.

Almanya “Goethe Enstitüsü”, Çin “Konfüçyus Enstitüsü”, İspanya “Cervantes Enstitüsü” ve Türkiye “Yunus Emre Enstitüsü” Kendi ülkelerinin kültür ve dillerinin tüm dünya üzerinde yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla uluslararası kültürel propaganda faaliyetleri gösteren uluslararası örneklerdir.

3.5.4. Ekonomik Propaganda

Devletlere maddi menfaat sağlamak için bireysel, kurumsal ya da doğrudan devletin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler ekonomik propagandadır.

Türkiye'de milli mücadele sonrası çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılabilmesi için Mustafa Kemal Atatürk'ün yerli üretim modelinin önemini ifade eden açıklamaları olumlu ekonomik propagandaya örnektir.

İngilizlerin ekonomik çıkarları doğrultusunda dünya üzerinde kurdukları sömürge sistemi faaliyetleri olumsuz ekonomik propaganda faaliyetleri arasında gösterilmektedir. “Kraliyet Sömürge Enstitüsü” Bilimsel ve kültürel alanda olduğu gibi ekonomik alanda da çeşitli çalışmalar yürütmüştür (Çalı ve Karaca, 2018: 104).

4.6. Kullanışı Bakımından Propaganda

4.6.1. Stratejik ve Taktik Propaganda

Savaş öncesi dönemlerde veya savaş dönemlerinde geliştirilen savaş stratejileri ile desteklenmiştir. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında propaganda faaliyetleri savaşın da ötesine geçerek propagandanın kitleler üzerindeki somut etkisini gözler önüne sermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonunda başlayan ve uzun yıllar süren soğuk savaş, propagandanın savaşların yerini almasının en önemli örneklerindedir.

Stratejik propagandaların daha hızlı sonuç alması için kullanılan ve daha kapsamlı olan şekline taktik propaganda adı verilmektedir. Karşı tarafın zafiyet gösterebileceği hususlar taksit stratejilerle değerlendirilir. Örneğin Amerikan Bağımsızlık savaşında İngilizler tarafından tutulan paralı askerler karşı tarafın propaganda yöntemleri ile daha rahat imkânlar sağlanacağı konusunda ikna edilmiş ve bu taktik propaganda savaşın sonucunu etkilemiştir (Çalı ve Karaca, 2018: 105).

4.6.2. Takviye Amaçlı Propaganda

İşgal altına alınan yerlerde halkın güven duygusunun sağlamak ve halkın yeni düzene alıştırmaya çalışmak amacıyla yürütülen propaganda faaliyetidir. İşgal veya destek propagandası olarak da isimlendirilebilir. İşgale uğrayan yerlerde inşa faaliyetleri, maddi yardımlar ve sağlık yardımları gibi faaliyetlerle halkın güvenlik kazanılması amaçlanır.

Kitle iletişim araçları ile halkın üzerindeki gerginliği azaltmak ve işgalcilerle halk arasında duygusal bağ kurmak için mesajlar yayınlanır. Irak ve Suriye'de yaşanan emperyalist işgallerde, halka demokrasi getirileceği yönünde söylemlerde bulunulması ile işgal edilen yerlerdeki sağlık, gıda yardımları ve inşaat faaliyetleri işgal propagandasına örnek olarak gösterilebilir (Çalı ve Karaca, 2018: 106).

4.6.3. Karşı Propaganda

Özellikle siyasal alanda ve dış politikada propaganda faaliyetlerinin hedefindeki tarafın propagandacı tarafa karşı gerçekleştirmiş olduğu karşı faaliyetlerin tümüdür. Uluslararası alanda genellikle büyükelçilikler karşı propaganda faaliyetlerini çıkış noktasıdır.

1920'li yıllarda İsveç ve İsviçre de Ermenilerin Türkler aleyhinde sinema filmleri ve tiyatro yapımları aracılığıyla gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini, Türk elçilikler karşı propaganda ile engellemeye çalışmışlardır (Çalı ve Karaca, 2018: 109).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞTA PROPAGANDA

Toplumun savaşın getirdiği anormal koşullara uyum sağlayarak ahlaki değerleri ile önceliklerini savaşın gerekliliklerine uyarlaması savaş süresince yapılan propaganda faaliyetlerinin amacıdır. Savaş sürecinin toplum tarafından benimsenmesi için bilinçaltının etkileyici görsel mesajlar ile popüler kültür öğeleri de propaganda malzemesine dönüşmüştür (Clark, 2013: 121).

Asker toplama afişleri film veya reklam afişlerini anımsatacak şekilde hazırlanmış, western ve suç filmlerinin yapım şekli propaganda filmlerinde de kullanmıştır. Sinema sanatçıları, şarkıcılar, ünlü sporcular ve çizgi film karakterleri ile savaşa dair resmi propaganda mesajlarının yayılması amaçlanmıştır (Clark, 2013: 121).

Birinci Dünya Savaşı, sanayi devrimi ile gelişen silah endüstrisi sonucu hava bombardımanları, uzun menzilli top mermilerinin kullanımı ile sivil-asker ayrımının ortadan kalktığı ve nüfusu tamamını etkileyen ilk büyük savaştır. Savaşın geniş bir coğrafyada yaşanması askeri görev ve hizmetler açısından tüm toplumları harekete geçirmiştir.

Savaşın bu değişimlerle birlikte nüfusun tamamını etkilemesi propaganda faaliyetlerinde de yeni stratejilerin meydana gelmesine yol açmıştır. devletler kendi halkına ve karşı tarafın halkına karşı basın, çocuk kitapları ve haber filmleri gibi araçlarla propaganda yapmayı hedeflemişlerdir. Fransız film yapımcısı Charles Pathe (1863-1957) Fransa'da Pathe Journal, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ise Pathe Gazette adlarıyla haftalık haber filmleri yayınlarken dünyada önemli bir izleyici kitlesi oluşturmuşlardır (Clark, 2013: 122).

1917 yapımı “İngiliz İmparatorluğu'nun Kurulması” adlı haber filmi İngiliz Emperyalizminin halkı aslında bir mücadele ve zafer olarak gösterilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir propaganda faaliyetidir. Aynı doğrultuda 1918 yapımı “Neden

Savaşıyoruz?” haber filmi de İngiliz Emperyalizminin Ortadoğu'daki çıkarlarını ön plana çıkaran bir propaganda film örneğidir (Clark, 2013: 123).

5.1. Afiş ve Propaganda

5.1.1. Afiş Nedir?

Resimli veya resimsiz yazıları içeriğinde barındıran, bilgi verme, reklam ya da propaganda amacıyla tasarlanan kağıt ya da kumaştan yapılmış duvar ilanıdır. Afiş halkı bilgilendirme ve tanıtım amaçlı bir iletişim aracı olarak eski çağlarda da kullanılmıştır. Eski Yunan medeniyetinde yönetimin halka olan açıklamaları tahta üzerine kazıma yöntemi ile oluşturulan tabletler, Romalılarda ticari bilgiler, tiyatro gösterileri ve gladyatör karşılaşmaları gibi etkinlikler duvar panoları şeklinde ilan edilmekteydi (İstanbulsanatevi, 2022).

Kağıt afiş kullanımı 1450'de Gutenberg'in modern matbaayı icadı ile ortaya çıkmıştır. 1480'de İngiltere'de ve 1489'da Fransa'da basılan reklam afişleri bunların ilk örneklerindendir. 1772'de ticari amaçlı afişlerin Fransa'da yaygınlaşması ile afişçilik mesleğinin okuryazarlık gibi şartlara bağlanması amacıyla “Afişler Birliği” kurulmuştur.

1830'da taş baskı (litografi) Yöntemi sayesinde yazılar ve resim bir araya getirilerek baskıyı çoğaltmak mümkün olmuştur. Basın ilanı veya kitap resmine benzeyen afişler model zamanla birlikte sanatsal bir alana da dönüşmüştür.

5.1.2. Afiş Yoluyla Propaganda

Propaganda faaliyeti için kullanılan afişler siyasi ideolojiler en etkili olması, halka tanıtılması, halkın bir konuda ikna edilmesi amacıyla kullanılan iletişim aracıdır.

Çin'de Mao'nun dev posterleri, Eski sovyetlerde Marx'ın ve Lenin posterleri ideolojik propaganda afiş örnekleridir. Kızılay ve Kızılhaç gibi kurumların afişleri sağlık

kampanyaları ile bu kurumların tanıtılması faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Gamalı Haç, orak ve çekiç, yumruk gibi simgeler simgesel telkin içeren afişlerde sıklıkla kullanılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki afişlerin çoğu gerçekçilik içeriyordu. Sovyet Ekim devrimi sonucunda El Lissitzky gibi sanatçıların öncülüğünü yaptığı afiş sanatı soyut bir biçime dönüşmüştür. Almanya'da biçimsel tipografi ve fotoğrafçılık alanlarında Bauhaus tarafından farklı biçimlerde geliştirilen afiş sanatı, savaş sonrası fotoğraf sanatının gelişmesi ile fotoğrafın en etkili kullanıldığı alanlardan biri olmuştur.

5.1.3. Savaşlarda Asker Toplama Afişleri

Birinci Dünya Savaşı dünya tarihinde yaşanan diğer çatışmalara göre daha geniş kitleleri etkileyen ilk büyük savaştır. Savaşın geniş bir cephede yaşanması daha fazla sayıda askeri ihtiyaç duyulmasını gerektirmiştir. Geniş halk kitleleri ülkeleri ile olan duygusal bağlarını ortaya çıkarmak ve daha çok bireyin orduya katılımını sağlamak amacıyla afişler tasarlanmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Cephe gerisinde kadınların desteğini amaçlayan İngiliz savaş propanganda afişlerine örnekler: Kraliçe Mary'nin Yardımcı Kolordusu "Erkeğin ardındaki, silahın ardındaki kız" (Avcı, 2015: 76), Britanyalı kadınları "Gidin!" Diyor (Avcı, 2015: 74).

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinde İngilizler orduya asker toplamak için Savaş Bakanı Lord Kitchener'ın yer aldığı ve zaman içerisinde meşhur bir ikona dönüşen “Ülkenin Sana İhtiyacı Var!” afişi Alfred Lette tarafından tasarlanmıştır (Clark, 2013: 123). İngiliz Savaş Bakanlığı kararlı bakışları ve işaret parmağı ile izleyici etki altına alma çabası ve ülkenin sana ihtiyacı var sloganı İngiliz devletinin halk üzerindeki etkisini arttırarak kararlı bir şekilde orduya davet etme çabasını göstermektedir (Şekil 12).

Şekil 12. Lord Kitchener'ın “Ülkenin Sana İhtiyacı Var!” afişi (Avcı, 2015: 72), asker alma kampanyası için ABD Kara Kuvvetleri tarafından kullanılan Sam Amca posterini – 1917 (Sam Amca, 2020).

İngilizlerin asker toplama afişlerindeki tasarım şekli son yıllarda sembolleşerek birçok ülke tarafından kullanılmıştır. 1917'de Amerikan ordusu için James Montgomery Flagg tarafından farklı bir versiyonu tasarlanmıştır (Şekil 12). Amerikan ulusal sembollerinden birisi olan Sam Amca figürünün tasarımında kullanıldığı asker toplama afişi izleyiciyi kararlı bir fikir ile karşı karşıya bırakarak, Amerikan ordusuna katılımın Amerikan vatandaşı olmanın bir gereği olduğunu ifade etmekteydi (Clark, 2013: 125).

1917 tarihli Fritz Erler “Zafer İçin Yardım Et! Savaş Harcına Bağış Yap” Sloganı içeren Alman afişi halkı orduya katılması konusunda çağrıda bulunması ile birlikte afişteki asker figürünün gözlerindeki aydınlık savaşın bir aydınlanma ve temizlenme olduğu konusunda mesajlar içermektedir.

5.1.4. Çanakkale Savaşlarında Afişlerle Propaganda

Birinci Dünya Savaşı süresince İngilizlerin propaganda faaliyetlerinde de ön plana çıktığı görülmektedir. 1914 yılında kurulan Wellington House Propaganda Ofisi bu faaliyetlerin merkezi haline dönüşmüştür. Orduya asker toplamak için afişler tasarlanarak halkı cephe çağırmak konusunda görsel propaganda faaliyetleri yürütülmüştür (Ülger, 2005: 116).

Britanya, Avustralya, Yeni Zellanda ve Hindistan gibi farklı ülkelerin milletlerinden Çanakkale Cephesi'ne asker toplamak için İngilizler tarafından büyük bir propaganda kampanyası gerçekleştirilmiştir. Özellikle afişler propaganda faaliyetlerinde etkili araç olarak kullanılmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Avustralya propaganda posterini: “Avustralya, Britanya’ya 50.000 asker daha gönderme sözü verdi. Bu sözü tutmaya yardım edecek misin?” – 1915 (Avcı, 2015: 79)

Alfred Lette Tarafından tasarlanan ve İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'in Görsel olarak yer aldığı "Ülkenin Sana İhtiyacı Var!" savaş afişi kullanmaz sloganın görsel figürlerle bütünleşmesi ile halkı etkisi altına almış ve orduya katılan kişi sayısını arttırmıştır.

İngilizlerin Çanakkale cephesine asker toplamak amacıyla yapmış olduğu propaganda faaliyetlerinde, Avustralyalılar'ı etki altına alınmaya çalışılırken; Avustralyalılar tarafında ise savaşta İngiltere ile birlikte hareket etmenin ulusal kimlik kazanma yolunda önemli bir adım olacağı düşüncesi etkiliydi.

Çanakkale Savaşları öncesi İngilizlerin Savaş kampanyaları sonucu Anzak kavramıyla ve Britanya İmparatorluğu çatısı altında ulusların birleşerek cepheye katıldığı propagandası ile "Ulusunuz için Savaşyorsunuz" duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Halkın savaşa katılması için tasarlanan afişlerde, ulusun ve aileni korunmasının orduya katılmak ile mümkün olacağı vurgulanarak kadınların da cepheye asker gönderme çalışmalarına katılımı sağlamıştır (Ülger, 2005: 118).

Savaş afişlerinde, halk üzerinde duygusal, zihinsel ve davranışsal etkiler amaçlandığı için devletleri yönetenler tarafından afişlerde kesin komutlar için ifadelere yer verilmiştir. Toplumdaki bireylere emir ifadeleri ile orduya katılmanın gerekliliği ve bunun yolları anlatılmıştır. Bireyin hızlı bir şekilde karar vererek savaşa katılması amaçlanmıştır.

Örneğin başından yara alan bir askerin görsel olarak kullanıldığı savaş afişinde, askerin yaralı olduğu halde ayakta durması toplumda yardım etmek duygusunu ortaya çıkarmak ve savaşa katılmanın gerekliliğini hissettirmek amacı öne çıkmaktadır. Burada kullanılan "Yaralanabilirsin Ama Ölemezsin" sloganı ile duygusal anlamda etkinliğin artırılması amaçlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı Dönemindeki karikatürlerde, savaşın başlamasına neden olan olaylar, dönemin şartları, Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olması, rejimleri yıkılarak ülkelerinin sınırlarının değişmesi geniş bir süreç içerisinde çizilerek tasvir edilmiştir. Osmanlı karikatüründe padişahlar ile Hacivat ve Karagöz figürleri tasvir olarak kullanılmıştır.

5.2. Karikatür ve Propaganda

5.2.1. Karikatür Nedir?

Latince “Caricare” hücum etmek kökünden gelen karikatür sanatının başlangıcı eski Roma Dönemine dayanmaktadır. 1846 tarihinde “Bologna Sanatları” adlı kitabında Annibale Caracci'nin karikatür sözcüğünü ilk kez kullandığı mizah tarihçileri tarafından öne sürülmüştür. Bu konu ile ilgili ikinci bir iddia ise aynı kitabın önsözünü kalemi alan Mossi'nin karikatür sözcüğünü ilk kullanan kişi olduğudur (Şenyapılı, 2003: 14). Karikatürize etmek çarpıtmak anlamını içermektedir. Karikatür ise estetik duygu ve oran kaygısı olmadan çizilen figürler ve portrelere verilen tanımdır.

Ressam Abidin Dino (1913-1993) karikatürü şu sözlerle ifade etmiştir; “Karikatür ... içtimai silah olarak yazıdan, şiirden, resimden daha kuvvetli olduğu gerçektir. Büyük halk kitlelerine hitap etmek isteyenler için karikatürün en kısa yolu olduğu bilinmektedir...” (Şenyapılı, 2003: 131).

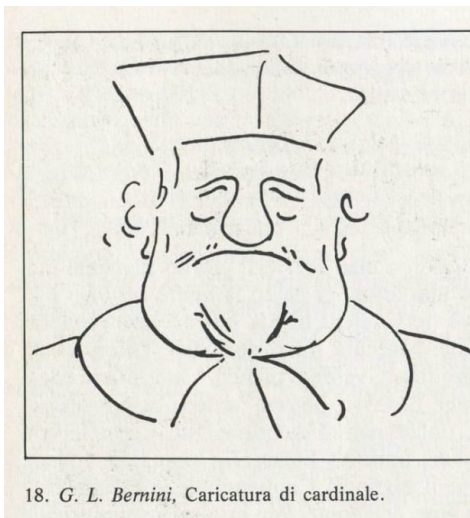
5.2.2. Tarihsel Süreçte Karikatür

Hiyeroglif yazısı birçok mizah tarihçisine göre karikatürün başlangıcıdır. Çizginin yazının başlangıcından daha eski olduğu ve insanların yaşamlarını çizgilerle mağara duvarlarına aktarmalarına İspanya'da “Altamira”, Fransa'da “Lascaux” mağaraları tarihteki ilk örneklerdir (Şenyapılı, 2003: 3).

İtalya'da Rönesans döneminde ortaya çıkan “caricare”hücum etmek anlamına gelen karikatür, zaman içerisinde gelişim göstererek mizahi eleştiri vasıtasıyla halkları doğruya yönlendiren bir anlama dönüşmüştür.

Rönesans döneminde çizginin önemi artmıştır. Özellikle duvar resminin yaygın olduğu Floransa'da çizim yapmak resmin ilk aşamasını oluşturmuştur. Venedik Ekolünde ise resimde ön çizim uygulamasına gerek duyulmuyordu. İtalya'da resim ekolleri arasında iyice belirginleşen çizgi ve resim ayrışmaları sonucu Venedik okulunda Tintoretto ile çalışan kızı Lodovico (1555-1619), kuyumcu Agostino (1557-1602) ve terzi Annibale (1560-1609) kardeşler anatomi uzmanı Antoine de La Tour'un desteğini alan Carracci'ler 1582'de Bologna da "İncamminati"Resim akademisini kurdular Öğrencilerin doğaya bakarak yaptığı çalışmalar ile desenin sanat eseri oluşturmanın temeli olduğu görüşünün akademik uygulamaya geçirilmesi de İncamminati resim akademisinde gerçekleşmiştir (Şenyapılı, 2003:15) .

İtalyan mimar heykeltıraş ve ressam Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) Kral 14.Louis'in daveti üzerine 1665'te Fransa'ya gitmiştir. Paris'te Annibale Carracci eşliğinde sarayda çarpıtılmış portre ve figür çizimleri yapması, sanat tarihinde mizahın saraya girmesinin örneklerindedir (Şekil 14).

Şekil 14. Lorenzo Bernini. Abartılı çizimler (Oddonkey, 2022).

Dünyaca ünlü “With Word” karikatür dergisinin baş editörü ve akademisyen Dr John A.Lentkarikatür ve resim sanatı arasındaki bağı Amerika Birleşik Devletleri'nden önce de Avrupa'da var olduğunu belirtmiştir (Şenyapılı, 2003:82).

Abartma, parodi, alay ve konuşma balonları gibi karikatürün özellikleri Daumier, Mogarth, Topffer, Toulouse, Lautrec, Goya, Miro ve Picasso'nun da aralarında yer aldığı ünlü sanatçıların eserlerinde de görülmektedir. Grosz, Feininger, Kollwitz, Pascin, Gris ve Kupka gibi sanatçılar sanat hayatları boyunca belirli dönemlerde karikatürlerle uğraşmışlardır (Şekil 15). Karikatürün öncülüğünü yapan ressamlar Busch, McCay ve Nastin gibi isimlerdir. Özellikle Warhal ve Lichtenstein'in isim olarak önplana çıktığı sanatçılar ise karikatür tiplerine ve görüntülerini eserlerini oluşturmada kaynak olarak kullandılar.

Şekil 15. Karikatürize resimlerden örnekler (Kollwitz ve Grosz, 2022).

Güncel ve siyasal karikatürler karikatür sanatçısının çizimi yaptığı dönemle ilgili günün şartlarını ve dönemin özelliklerini de yansıttığı için geçmişe aynı tutan görsel bir araç olarak da nitelendirilebilir. Tarih kitaplarında sayfalarca konu anlatılarak verilmek istenen bir mesajı, ressam tek bir eserde sanat izleyicisinin hafızasına kazıyabilir. Örneğin İspanya iç savaşı sayfalarca anlatılabilir. Fakat bu olayı anıtsal bir eser olan Guernica ile hafızların akseden Pablo Picasso'dur (Şekil 16).

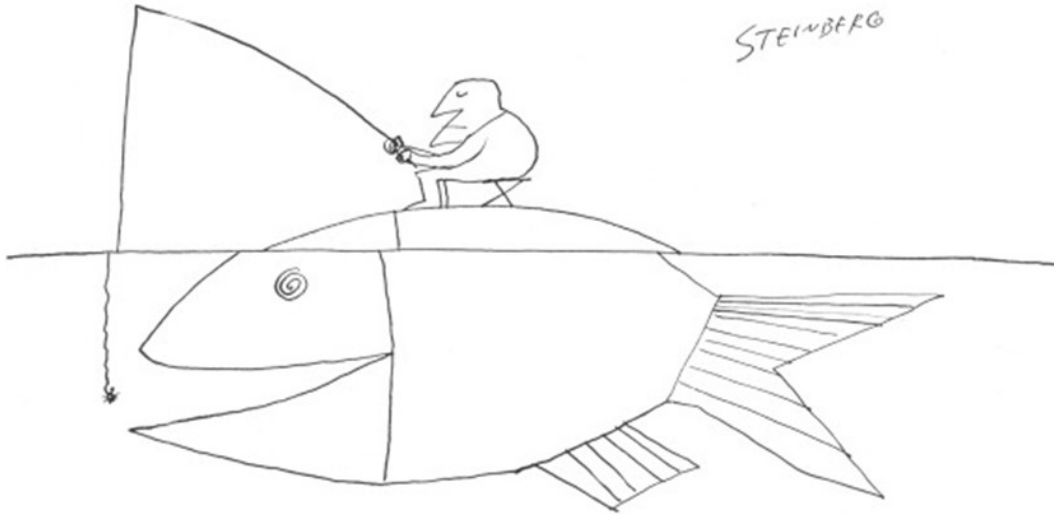
Şekil 16. Gurnica Guernica'nin “Holigan Uyarlama” Karikatür eseri (Şenyapılı, 2003: 98).

26 Nisan 1937'de İspanya'da yaşanan iç savaşta Guernica kentinin Nazi Almanyası uçaklarıyla bombalanmasından etkilenen ressam Pablo Picasso(1881-1973)tarafından 15 gün içerisinde oluşturulan ve figürlerin abartılarak resmedildiği bu anıtsal eser adeta görsel bir propaganda niteliğinde savaşta yaşanan katliam ve trajediyi tüm insanlığa ifşa etmiştir ressamın kendi tabiriyle de bilinçli olarak propagandaya yer verdiği tek eseri Guernica'dır.

Pablo Picasso'nun “Guernica” eseri günümüzde spor dünyasında yaşanan şiddeti dünya kamuoyuna karikatür sanatı ile anlatmak isteyen Meksikalı karikatür sanatçısı Angel Boligon tarafından futbol holiganları figür edilerek tekrar yorumlanmıştır (Şekil 16) (Şenyapılı, 2003: 99).

Romanya asıllı karikatür sanatçısı Saul Steinberg (1914-1999) modern karikatür sanatının öncüsüdür. İtalya’da mimarlık eğitimi alan sanatçı daha sonra Amerika Birleşik devletlerine yerleşmiştir. Ülkede “Her şey Çizgi İle” adlı 1945 tarihli albüm yayınlayan karikatürist Steinberg 1946’da New York’ta açtığı sergi ile mizahın ve abartının sadece çizgi ile izleyiciye aktarılacağını göstererek yazısız karikatürler ile sanat dünyasında kendini kabul ettirmiş ve bu türü dünyaya tanıtarak alanında devrim yapmıştır (Şenyapılı, 2003: 136) .

Steinberg’in karikatür sanatında yapmış olduğu etki Avrupa’da da görülmüştür. Fransız mizah dergilerinde yazısız karikatürler yayınlanmaya başladı (Şekil 17). Mose, François, Chaval, Sine ve Bosc gibi karikatüristler modern tarzda çizimler yapmaya başlamışlardır.”Paris Match” ve “France Dimanche” dergileri yeni tarz karikatürlere yayınlarında yer vermiş ayrıca İngiltere ve Almanya’da modern karikatür akımının etkileri görülmüştür (Şenyapılı, 2003: 136).

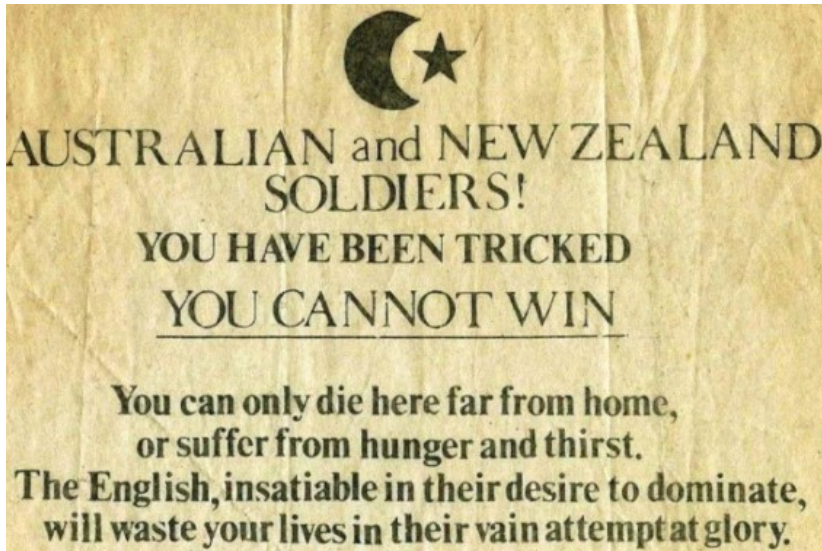
Şekil 17. Saul Steinberg'in bir karikatürü (Kleon, 2022).

5.2.3. Karikatürlerde Çanakkale Savaşı ve Savaşın Seyrine Olan Etkisi

Taktik seviyedeki askeri propaganda faaliyetleri çatışmanın var olduğu günden beri savaşta kullanılan tali bir yöntem olmuştur. Fakat ulus devletlerden sonra yurttaş asker ve seferberlik kavramlarının ortaya çıkmasıyla savaşların yapısı değişmiş ve özellikle topyekün savaşların başladığı ikinci nesil savaş dönemlerinde propaganda faaliyetlerinin hem cephe hattında hem de cephe gerisindeki mücadelede önemi artmıştır (Çam, 2019: 7).

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinde İngilizler, muharebelerin dışında da cephe gerisinde Türk askerinin moral gücünü zayıflatarak muharebe direncini kırmaya yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

İngilizler Çanakkale Savaşları boyunca özellikle daha hızlı sürede sonuçların hedeflendiği taktik propaganda yöntemlerini kullanmışlardır. Hem İngilizler hem de Türkler, askerlerin bulunduğu bölgeler ile siperlere broşürler, beyannameler ve mektuplar şeklinde yazılı ve görsel materyalleri balonlar ve uçaklardan atarak karşılıklı taktik propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Şekil 18) (Avşar, 2004: 53).

Şekil 18. Çanakkale’de Türk Uçaklarından Anzak siperlerine atılan propaganda kağıtları (Milliyet, 2022).

İtilaf Kuvvetleri taktik propaganda yaparken amaçlarına ulaşmak için her türlü gayri ahlaki yola başvurmuşlardır. Türk ordusunun moralini bozmak için uçaklardan atılan beyannamelerde yalan beyanlar da yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve savaşa birlikte girdiği Almanların dünyada yalnız bırakıldığı savaşa girmeyen İtalyanlar'ın bile savaşa İngilizleri desteklediği şeklinde yalan bilgiler yazılı propaganda araçlarında yer almıştır (Şekil 19).

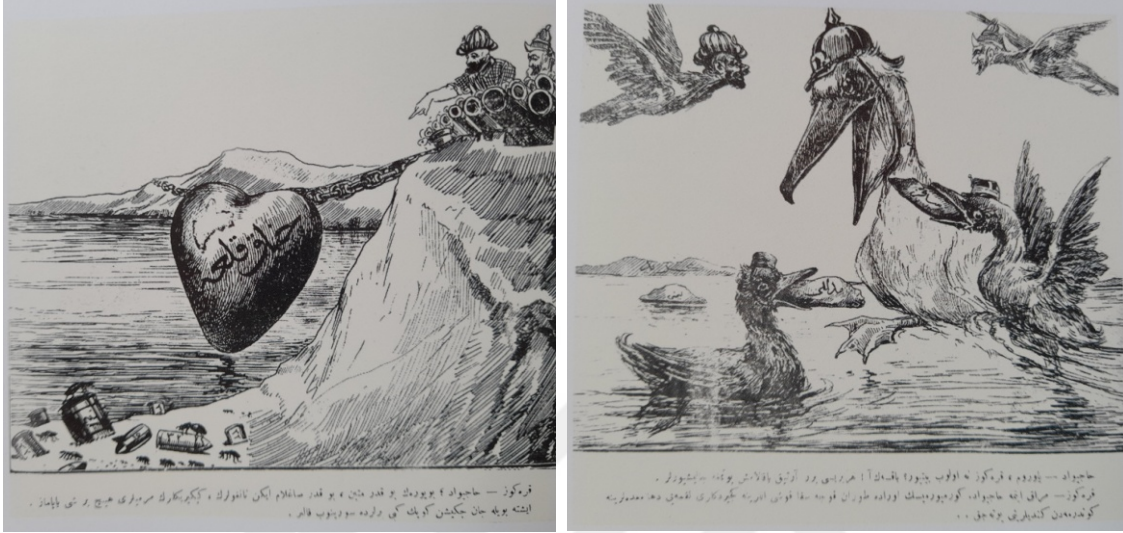

Şekil 19. İngiliz askerlerini cephedeki siper savaşını tasvir eden İngiliz karikatürü (Avcı, 2015: 150), İngilizlerin Bozcaada ve Gökçeada'yı işgalini tasvir eden Osmanlı karikatürü - 1915 (Avcı, 2015: 94).

Afiş ve karikatür gibi görsel sanat araçları da propaganda faaliyetlerinde kullanılmıştır (Bkz. Ekler) (Avcı, 2015). Gelibolu Cephesi'nde Türk siperlerine atılan beyannamelerde Mısır'da Nil Nehri yanında bulunan esir kampındaki hayat neşe ve mutluluk içerisinde tasvir edilmiştir. Askerlerin çiçek bahçelerinde yemek yiyerek ve eğlenerek yaşamlarını sürdürdüğü fotoğraflar basılarak taktik propaganda amacıyla Türk mevzilerine atılmıştır (Avşar, 2004: 58).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla seferberlik ilanının ardından Ordu ve donanma ile ilgili haberlere yayın yasağı getirilmiştir. 3 Ağustos 1914 tarihinde alınan bu sansür kararının sonrası 7 Ağustos 1914'te yeni dergi ve gazete çıkarılması da yasaklanmıştır. Sansür yönetiminin onayı alınmadan yayın yapılamadığı

savaş döneminde istikrarlı bir şekilde yayınlarına devam eden Osmanlı mizah dergisi Karagöz, özellikle Çanakkale Savaşları boyunca yayınlamış olduğu karikatürlerle halkın moral gücünü üst seviyede tutarken, cephe gerisindeki psikolojik savaşta Türk Kuvvetleri lehine önemli bir propaganda faaliyeti yürütmüştür (Şekiller 20 ve 21) (Öğün, 2015).

Şekil 20. İtilaf devletlerinin kara ve deniz savaşlarında Karagöz Dergisinde alaycı bir üslupla tasvirleri (Avcı, 2015: 95-96).

Şekil 21. Çanakkale Boğazındaki denizaltı savaşları ile Nusrat Mayın Gemisinin dökmüş olduğu mayınların Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 98-99).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla seferberlik ilanının ardından Ordu ve donanma ile ilgili haberlere yayın yasağı getirilmiştir. 3 Ağustos 1914 tarihinde alınan bu sansür kararının sonrası 7 Ağustos 1914'te yeni dergi ve gazete çıkarılması da yasaklanmıştır.

Sansür yönetiminin onayı alınmadan yayın yapılamadığı bir savaş döneminde istikrarlı bir şekilde yayınlarına devam eden Osmanlı mizah dergisi Karagöz, özellikle Çanakkale Savaşları boyunca yayınlamış olduğu karikatürlerle halkın moral gücünü üst seviyede tutarken, cephe gerisindeki psikolojik savaşta Türk Kuvvetleri lehine önemli bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. 19 Şubat 1915 tarihinde başlayan ve 1915 nisan ayı sonlarına kadar 28 sayı yayınlanan “Karagöz” dergisi bu dönemde yayınladığı 56 karikatürün 23'ün de Çanakkale Savaşları'nı konu olarak ele almıştır. Dergide ayrıca Çanakkale Cephesi ile ilgili 30'un üzerinde mizah yazısı yayınlanmıştır.

Karikatürler Hacivat ve Karagöz figürleri ile tasvir edilirken, karikatürlerin içerdiği mesaj alt yazı şeklinde de okuyucuya ifade edilmiştir. İtilaf devletlerinin alaycı bir üslupla tasvir edildiği Karagöz dergisinde yayınlanan karikatürlerde; donanma filoları “kale kapısında havlayan köpek”, savaş gemileri “tükürük hokkası” ve donanma topları da “soba borusu” olarak tasvir ve ifade edilmiştir. İngilizler savaştan anlamayan cılız kimseler için kullanılan “kikirik”, Fransızlar dönemin piyasa kadını anlamına gelen aşağılayıcı bir ifade ile “tango” ve Ruslar ise medeniyetsiz vahşi bir tasvir içerisinde “ay” “semböl” ile Karagöz mizah dergisinde ağır ifadeler ile tasvir ve ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefik Almanlar ise Karagöz dergisi tarafından övülürken, savaş sırasında yaşanan gelişmelerinde Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerin lehine olduğu yorumlanarak, halkın tedirginliğinin azaltılması yönünde propaganda faaliyetleri yapılmıştır (Öğün, 2015). Birinci Dünya Savaşı sırasında cephe sürdürülen mücadele kadar cephe gerisinde de halk üzerinde etki oluşturmak için görsel ve yazılı propaganda araçları ile psikolojik bir savaş gerçekleştirmiştir. Özellikle yazılı basın aracılığı ile İtilaf Devletleri kendi baskınlarında Osmanlı Devletini ve Türk askerini kötü bir imaj içerisinde tasvir eden karikatürler yayınlanmışlardır. Almanya ve Osmanlı Devleti bu kara propaganda faaliyetlerine karşı propaganda yoluyla cevap vererek Türk askerinin kahramanlıklarını anlatan karikatürlere yer vermiştir. Özellikle kara muharebelerinin kanlı

geçtiği Anafartalar Bölgesinde Türk Kuvvetlerinin kazanmış olduğu zafer Karagöz ve Hacivatın yamaçtan aşağı doğru düşmanı denize püskürtmesi ile tasvir edilmiştir (Şekil 22).

Şekil 22. Karagöz ve Hacivat düşmanı püskürtürken Karagöz Dergisinde tasviri (Avcı, 2015: 215).

Karagöz, Tasvîr-i Efkâr ve Servet-i Fünûn gibi Osmanlı yayım organlarında Türk halkının moral seviyesini yükseltmek için kahramanlık karikatürleri yayınlanmıştır. Savaş sonrasında ise İtilaf Devletlerinin Çanakkale Cephesinde almış oldukları yenilgi aslan postuna bürünmüş eşek tasviri ile karikatürize edilmiştir (Şekil 23).

Şekil 23. Yenilgiye uğrayan itilaf devletlerinin aslan postu giymiş eşek biçiminde Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 216-217).

Çanakkale Cephesi kara savaşları sonunda Türk ordusunun elde etmiş olduğu zafer “Yaşasın Ordu” yazan bir bayrak altında Karagöz ve Hacivat’ın, alaycı bir üslupla olduğundan küçük çizilmiş olan düşman askerlerinin cesetlerini “kikirik” tabiriyle yerden toplayarak denize doğru fırlatması tasvir edilmiştir (Şekil 24).

Şekil 24. Karagöz ve Hacivat’ın “kikirik” tabiriyle düşman askerlerinin cesetlerini denize doğru fırlatması biçiminde Karagöz Dergisinde tasvirleri (Avcı, 2015: 213).

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk tarihinin en şanlı aynı zamanda en kanlı mücadelelerinden birisi olan Çanakkale Savaşlarında, propogandanın rolünü ve önemini anlamak için dönemin afiş ve karikatürlerine bakıldığında Birinci Dünya Savaşı ile birlikte cephedeki mücadelenin cephe gerisinde de çeşitli görsel ve yazılı propaganda faaliyetleri yoluyla etkin olarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Kara, deniz ve hava unsurlarının ilk kez bir arada kullanılmış olmasıyla ön plana çıkan Birinci Dünya Savaşının geniş bir cephede yaşanacak olması, silah altındaki askerler dışında kalan halkında bu savaşa dahil olduğunu açıkça göstermiştir. Halkın savaşa olan ilgisini oluşturmak ve savaş öncesi dönemde askeri hazırlıklara katkıda bulunmak için özellikle İtilaf Devletleri asker toplama afişleri yoluyla propaganda faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Bunun sonucunda çok geniş bir coğrafyadan çeşitli milletlerin İtilaf Devletleri cephesinde savaşa katıldıkları görülmektedir.

İngiltere sahip olduğu sömürge devletlerindeki halkların Büyük Britanya ordusunun semsiyesi altında Çanakkale cephesinde savaşa katılmalarını sağlamak ve cephe gerisindeki sivil toplumun desteğini elde etmek amacıyla 1914'te kurulan Wellington House Propaganda ofisi merkezli görsel ve yazılı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur

İtilaf devletlerinin Çanakkale cephesine asker toplamak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu propaganda faaliyetleri savaş sırasında da Türk ordusunun moral ve motivasyonunu düşürmek amacıyla taktik propaganda araçları ile devam etmiştir. Karşılıklı olarak uçaklardan atılan broşürler posterler ve mektuplar ile cephede olduğu kadar cephe gerisinde de psikolojik savaş sürmüştür.

Propaganda faaliyetlerinin cephe gerisindeki mücadelede önemi olduğu düşüncesiyle hareket eden Almanlar ve Osmanlı Devleti de benzer olarak görsel ve yazılı propaganda taktiklerine başvurmuştur. Genellikle Çanakkale Muharebeleri süresince İstanbul'da yayınlanan mizah dergilerinde Türk ordusu lehine moral ve motivasyonu arttırıcı çok sayıda karikatür yer almıştır. Söz konusu bu karikatürlerde muharebelerin karşı tarafı olan İtilaf Devletlerinin yenilgiye uğradıkları alaycı ve küçümseyici bir üslupla tasvir edilmiştir.

Tarihi ve siyasi sonuçlarına bakıldığında Gelibolu cephesi dünyanın en güçlü donanma ve ordusuna sahip emperyalizmin Türk askerinin kararlılığı karşısında yenilgiye uğradığı ve Balkan Savaşları sonrası kurtarıcısını bekleyen Türk milletinin Ulu Önder Mustafa Kemal ile yeniden tarih sahnesine çıktığı büyük bir zafer olarak tarihteki yerini almıştır. Gelibolu cephesinde elde edilen zaferin vermiş olduğu özgüven ile Türk milleti ulusal Kurtuluş mücadelesini gerçekleştirmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre görsel propaganda araçlarından olan afiş ve karikatürlerin, cephede savaşan tarafların ve cephe gerisindeki geniş halk kitleleri üzerinde taktik propagandanın sonucu olarak daha hızlı sürede etkili oldukları açıktır. Muharebelerin sadece silahlarla değil kağıt ve kalem kullanılarak ta görsel propaganda araçları ile desteklenmesi gerçeği ön plana çıkmıştır. Bu durumun farkına varan devletlerin özellikle propaganda süreçlerini profesyonelce sürdürdükleri görülmektedir.

Propaganda faaliyetleri açıkça işaret etmektedir ki; geçmişten günümüze hangi dönemde olursa olsun siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda uluslar kendi çıkarları doğrultusunda geniş kitleleri etkilemek ve taraflarına çekmek amaçlı olarak hareket etmektedirler. Bu bağlamda yazılı ve görsel propaganda en önemli savaş enstrümanı sayılmaktaydı. Her ne kadar propaganda açısından yazılı basın etkili olsada, görsel belge ve bu belgeleri doğrulayan nitelikteki karikatür ve posterler, ulusların bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde kendi geleneksel kültürlerinin imgesel ve görsel etki gücünü,kullanarak bu mücadelede yerelden evrensele takdir edilecek bir kültürler manzumesi üretebilmeyi de can siparane bir gözüpeklikle başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2020). *Amerikan Karikatürlerinde Çanakkale Muharebeleri*. Kitap Yurdu Yayıncılık: İstanbul.
- Avcı, H. E. (2015). *Dünya Medyasında Çanakkale Savaşları*. Birinci Baskı. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Avşar, S. (2004). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*. Kim Yayınları: Ankara.
- Bilgin, İ. (2003). *Çanakkale'ye Gidenler*, 2.Baskı, Babıali Kültür Yayıncılığı: İstanbul.
- Clark, T. (2011). *Sanat ve Propaganda, Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*. İkinci Basım. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Çam, M. (2019). *Osmanlı Ordusu'nda Propaganda, Binbaşı Ömer Fevzi (Mardin)*. İlgi Yayıncılık: İstanbul.
- Engin, M. ve Albayrak, M. (2016). *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları: Ankara.
- Gençcan, M. (1993). *Çanakkale Savaşları'ndan Altın Harfler*. Bayrak Yayıncılık: İstanbul.
- Görgülü, İ. (2015). *Kurtarıcının Doğduğu Yer Çanakkale*. Çanakkale Belediyesi-Atatürkçü Düşünce Derneği. Şenmatbaa: Ankara.
- Grosz, G. (2022). George Grosz, Erişim: 17 Temmuz 2022, https://stringfixer.com/tr/George_Grosz.
- Haberdergilik (2020) Haberdergilik. Erişim: 16 Temmuz 2012, <https://www.savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/canakkale-Savasi-nda-batan-ilk-gemi-Bouvet-nin-hikayesi>
- İstanbulsanatevi (2022). Afiş Nedir? Nasıl Yapılır? Erişim: 7 Temmuz 2012, <https://www.istanbulsanatevi.com/resim-dunyasi/afis-nedir-nasil-yapilir-tarihcesi>.
- Karaca, M. ve Çakı,C. (2018). *İletişim ve Propaganda*. EğitimYayınevi: Konya.
- Kleon, A. (2022). Austinkleon, Erişim: 17 Temmuz 2022, <https://tumblr.austinkleon.com/post/111712086626>.

- Kollwitz, K. ve Grosz, G. (2022). Kollwitz, Erişim: 16 Temmuz 2022, <https://www.kollwitz.de/en>.
- Milliyet (2022). Milliyet Gazetesi. Erişim: 17 Temmuz 2022, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/canakkale/canakkale-cephesindeki-propaganda-savasi-13261939>.
- Oddonkey, (2022). Bernini. Erişim: 16 Temmuz 2022, <https://www.oddonkey.com/odd-blog/tag/bernini>.
- Öğün, T. (2015). “Karagöz gazetesi örneğinde Osmanlı mizahında ve karikatüründe Çanakkale deniz savaşları”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 13 (18). 563-592.
- Özdağ, Ü. (2014). *100.Yılında Birinci Dünya Savaşı*.1.Baskı. Kripto Yayıncılık: Ankara.
- Rotasenin, (2015). Rotasenin. Erişim: 16 Temmuz 2022, <https://www.rotasenin.com/nusret-mayin-gemisi>.
- Sam Amca (2020). Sam Amca. Erişim: 16 Temmuz 2022, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sam_Amca.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor. Karikatür Kim Niye Çiziyor?* ODTÜ Yayıncılık: Ankara.
- Tunçoku, M. (2003). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi: Çanakkale.
- Türkmen, Z. (2015). *100. Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü: İstanbul.
- Ülger, G. (2015). *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler*. Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Yener, Y. (1976). *Birinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi*. Yener Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK 1

**ALMAN İLLÜSTRASYONU - DAS EUROPÄISCHE GLEICHGEWICHT (AVCI,
2015:16).**

EK 2

İNGİLİZ İLLÜSTRASYONU – BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (AVCI, 2015:18).

EK 3

İNGİLİZ PROPAGANDA POSTERİ (AVCI, 2015: 55).

EK 4

İNGİLİZ PROPAGANDA POSTERİ (AVCI, 2015: 58).

EK 5
İTİLAFLAR DEVLETLERİNİN YENİLGİSİNİ TASVİR EDEN OSMANLI
KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015: 117).

EK 6
İTİLAFLAR DEVLETLERİNE BAĞLI SÖMÜRGE ASKERLERİ TASVİR EDEN
OSMANLI KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015: 118).

EK 7

İTİLAFLAR DEVLETLERİNE BAĞLI ASKERLERİNİ AĞLARA TAKILAN
BALIKLAR OLARAK TASVİR EDEN OSMANLI KARİKATÜRÜ (AVCI, 2015:
108).

قره کوز — بوسنه چناق قلمهده کوپک بالاندن آزمه آماده چوق چبروز وار آا . باری ایشه بارار برشیلراو لسه . . . هبسی ده
چبروزک چاپریسی .